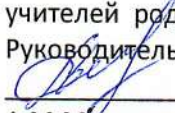
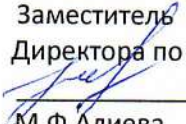

Министерство Просвещения Российской Федерации
Министерство образования и науки Республики Дагестан

Администрация МО «Город Махачкала»

МБОУ «Гимназия №11»

Рассмотрено
на заседании ШМО
учителей родных языков
Руководитель ШМО

А.М.Махмудова
Протокол № 1
от 28.08.2023 г.

Согласовано
Заместитель
Директора по УВР

М.Ф.Алиева

Утверждено
Директор

З.Я. Дибирова
Приказ № 48-П
от 31.08.2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного курса
«Лезгинская литература»
1-4 классы

Махачкала 2023 г.

ГЪАВУРДА ТВАДАЙ ЧАР

«Литературадай кӀелун» учебный предметдин тахминан рабочий программа сифтегъан умуми образованидин рекъяй Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрин (ФГОС), гьакӀни сифтегъан умуми образованиди гун гуьзлемишзавай Истемишунрин бинедаллаз туькӀурнавайди я.

«Литературадай кӀелун» учебный предметдин тахминан рабочий программа гъавурда твадай чарчикай, чирзавай тарсунин метлеб ачухаруникай, тарсунин умуми характеристикадикайни нетижайрикай ва тематикадин планированидикай ибарат я.

Гъавурда твадай чарчи предмет чирунин умуми мана-метлеб ачухарзава, аялрин фагъум-фикир авунин алакьунар вилик тухун малумарзава; учебный пландин кьурулушда лезги чӀалан ва литературадай кӀелунин чка тайинарзава, арадал кьвезвай нетижаяр ва тематикадин планированидин кьурулуш ачухарзава.

Чирунин мана-метлеб рахунин кӀвалахдин жуьрейрикай ибарат я. Абурук: яб акалун, рахунар, кӀелунар, кхьинар ва мсб. акатзава. Вири и кьайдаяр сифтегъан классрин ученикрив кьадайвал ганва.

Нетижайрик хсуси (личностдин) нетижаяр, предметдин арада авай (метапредметдин) алакьайрин нетижаяр ва гьакӀни сифтегъан классра кӀелзавай аялрин гьар йисан предметрин нетижаяр акатзава.

Тематикадин планированида вири паярин программадин манадин гьал кьалурзава, ийизвай кӀвалахдин лишанар, лайихлувилер ва кимивилер ачухарзава, гьар са раздел ахтармишдайла ишлемишна кӀанзавай методрикай ва кӀалубрикай рахазва. Ибурун жергедай яз, тематикадин планированида чара тир (дифференцированный) чирвилер тешкил авунин кьайдаярни ганва.

«Литературадай кӀелун» учебный предметдин умуми характеристика

Литатурадин кӀелун – гъвечӀи школьник гъазурунин системада кылин предметрикай сад я. Лезги чӀал чирунихъ галаз санал ада функциональный савадлувал арадал гъизва, санлай къачурла аял тербияламишуниз ва адан зигъин артух хьуниз куьмек гузва. Литературадай кӀелунин курс агалкъунралди чируни сифтегъан школадин маса предметрайни хъсан нетижаяр таъминарзава.

Тарсар лезги чӀалал гузвай сифтегъан школада литературадин кӀелунин курс чирунин метлеб агъадихъ ганвай нетижайрихъ агакъуникай ибарат я:

* гъвечӀи школьник савадлу авунин системада бинедин вердишвал хъиз аннамишна, дуьз, зарбдиз ва эсерлудаказ кӀелиз чирун; кӀелунин кругозор арадал гъун ва куьмек галачиз кӀелунин кӀвалахдин тежриба къачун; рахунин кӀвалахдин вири жуьреяр хъсанарун; гъар жуьре малуматрихъ (информацийрихъ) галаз кӀвалахунин вердишвал къачун;

*художественный яратмишунин ва чирвилер къачунин алакьунриз, художественный эсерар кӀелдайла эсер авуниз вилик фидай къуват гун, гафунин искусстводив эстетикадин къайдада эгечӀун; тарсарин, илимдин ва чирвилер гудай текстерихъ галаз кӀвалахунин эвелимжи вердишвилер къачун;

* кӀелуниз ва ктабдиз интерес авунин тербия гун; гъвечӀи школьникрин ахлакъдин тежриба девлетлу авун, писвални хъсанвал вуч затӀар ятӀа аннамишиз чирун; ахлакъдин гъиссериз, гзаф миллетар авай Россиядин халкъарин культурадиз гъуьрмет авуниз къуват гун.

Сифтегъан классра литературадай кӀелун чирунин эвелимжи метлеблувал гъвечӀи школьникдин кӀелчидин (читательский) компетентность, ада вич гъавурда авай, яратмишунин кӀвалах алакьдай кӀелчи хъиз аннамишун арадал гъуникай ибарат я. КӀелчидин компетентность лагъайтӀа, кӀелунин техника, кӀелайдан ва я яб гайдан къавурда акьунин

къайдаяр чир хьуни, ктабрикай чирвилер хьуни ва абур куьмек галачиз хкягъиз алакьуни, ктабдихъ дуьнья ва жув чирдай алатдихъ хьиз руьгъдин игътияж хьуни тайинарзава.

Учебный предмет «Литературадай келун» курсуни кьетIен жуьреда агъадихъ галай месэлаяр гьялуниз таьсир ийизва:

1. Текст келунин ва адан гъавурда акьунин общекультурный вердишвилер къачун; келуниз ва ктабдиз интерес ийидай тербия гун.

И месэла гьялуни эвелни эвел аннамишна келунин вердишвал (келунин кIвалахдиз интерес авун ва гьар жуьредин литературадин эсерар келунин игътияж) арадал гъизва, идани гъвечIи школьникди маса предметрайни агалкъунралди чирвилер къачун чIехи дережада аваз таьминарзава, яни литературадин келунин предметдин мана-метлеб чирунин нетижада школьникри текстер аннамишна келунин вердишвилер къачузва.

1 – 4 классар патал литературадин келунин курс юкьван образование гузвай школада литературадин ара тагана давам жезвай курсунин сад лагъай дережа тирвиляй, и этапда аннамишна ван алаз ва жувакди келунин вердишвилер арадал гъунихъ галаз санал 6 – 10 йис авай аялрин тIеам акакьдай литература чируниз гъазурвални аквазва.

2. Рахунин, кхьинин ва коммуникативный культура чирун.

И месэла гьялун гьар жуьре текстерал кIвалахиз, ктабдай кьил акьудиз, ам жув элкьуьрна кьунвай дуьньядикай чирвилер артухарун патал ишлемишиз чир хьунихъ галаз алакьалу я. Чирвилер гунин нетижада гъвечIи школьникри диалогда иштиракзава, монологдин къайдадин рахунар туюкIуьрзава (эсеррин ва хсуси тежрибадин бинедаллаз), жуьреба-жуьре процессар ва объектар гекъигзава ва абурукай суьгъбетзава, учебный пособийрин справкайрин аппарат патан куьмек галачиз ишлемишзава, словаррай, справочникрай ва энциклопедийрай малуматар (информация) жагъурзава.

3. Художественный литературада къалурнавай гъакъикъатдив эстетикадин къайдада эгечIунин тербия гун.

И месэла гялуни художественный эсерда искусстводин кьетIен жуьредин гьавурда хьиз акьуниз, адан художественный кьиметлувал тайинариз алакьуниз ва эсер ийидай такьатар анализ авуниз (тIеам акакьдай дережада) куьмек гузва. Гафунин искусство гьакIни искусстводин маса жуьрейрив (живопись, театр, кино, музыка) гекьигиз, гьар жуьре жанрайрин, ишлемишнавай художественный такьатрин мукьваввал ва чаравал жагьуриз алакьуниз кьуват гузва.

4. ГьвечIи школьникдин ахлакьдин гьисс ва «эстетикадин тIеам» арадал гьун; эсердин руьгьдин метлебдин гьавурда акьун.

Художественный эсердин кьетIенвилер, адан руьгьдин метлеблувал, гьвечIи кIелчидин инсанвилин кьаматдиз ийизвай таьсир гьисаба кьунивди, и месэла гялунихь кьетIен метлеб жезва. Художественный эсердал кIвалахунин процессда гьвечIи школикди вич элкьурна кьунвай дуьньядихь галаз алакьалу ийизвай ахлакьдин ва ягь-намусдин кьилин кьиметлувал авай чирвилер ва гьакIни эсердин игитрин хьсан ва пис гьерекатар, вакьияр анализ авунин вердишвал кьачузва. Эсердин сюжетдин вири хилерин гьерекатрин «гьиссерин рангарин» мелеблувилдин гьавурда акьуни ада уьмуьрда вич тухвана кIандай кьайдайрин тербия кьачуниз куьмекзава.

«Литературадай кIелун» учебный предметдин кьилин содержательный линияр

«Литературадай кIелун» учебный предметдин кьилин содержательный линияр:

– «ЧIалан кIвалахдин жуьреяр» рахунар арадал гьун (яб акалун, кIелун, кьхинар, рахунар);

«КIелчивилин кIвалахдин жуьреяр» гьар жуьредин текстерин жуьреяр, жуьреба-жуьре малуматрин (информацийрин) ктабдихь-чешмедихь галаз таниш хьун;

«Аялри кІелна кІанзавай литература» аялар патал хянавай тестинин мана-метлебдин гъавурдик хьун; аялрин къатІунриз килигна аялрин литература фад гъавурда гъатдайди хьун;

– «Литературоведческий пропедевтикада» аялриз литературадин жанрайрикай ва жуьрейрикай, чІал гуьрчегарзавай алатрикай практикадин рекьяй сифтегъан танишвилер гун.

– «Аялрин яратмишунрин кІвалах» (литературадин эсеррин бинедаллаз) аялрин яратмишунрин кІвалахда литературадин эсерда текстерин интерпретация: ролриз пайна кІелун; чІукар сегънеламишун; жуван гафаралди шикилар чІугун ва мсб. чирун;

– «Библиографиядин культурада» (чирвилер, алакьунар ва вердишвилер). Библиографиядин алакьунар чир хьун: теклифнавай сиягьдай (списокдай) лазим тир ктаб хкягъун, кбилер жагъурун, автор, художник-иллюстратор тайинарун, аннотация кхьин.

Учебный планда «Литературадай кІелун» учебный предметдин чка

Сад лагъай классда литературадин кІелунай чирвилер къачун эгечІунин «Савадлувал чирун» курсунилай башламишзава. Ам кІелунин 15 гъафтеда, гъар гъафтеда 1 сят аваз (лезги чІалайни литературадин кІелунай тарсарин пландин сятер сад ийизва) давам жеда, имни чирвилер къачуз агакьунин темпдиз, ученикрин хсуси къетІенвилериз ва тарсар гудайла ишлемишзавай такъатрин къетІенвилериз килигна тайинарзавайди я. Чешне яз къалурнавай тахминан рабочий программада савадлувал чирун гъам литературадин кІелунин, гъамни лезги чІалан курсара гъатнава. Савадлувал чирунин курсунилай гуьгъуьниз литературадин кІелун ва лезги чІал къилди чириз эгечІада.

Тахминан рабочий программадин бинедаллаз сифтегъан школада «Литературадай кІелун» чирун патал 118 сят чара авунва. 1 – классда – 33 сят, 2 – 3 классра итературадай кІелун тарсара 34 сят (1 сят, 34 кІелунин гъафте) тухуда, 4 классда – 17 сят.

Учебный предмет «Литературадай к1елун» сифтегъан школада чирда,
юкъван школада «Лезги литература» хъиз давамар хъийида.

«Литературадай к1елун» учебный предмет чирун патал образовательный
организацийрин иштиракчийривай туьк1уьрзавай пландин паюникай сятерин
къадар артухар ийиз жеда.

«ЛИТЕРАТУРАДАЙ КІЕЛУН» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН МАНА (СОДЕРЖАНИЕ)

1 – КЛАСС

Халкъдин мецин яратмишунар. Гьисабунар, зарбдиз келунар. Гьайванрикай, лезги ва я уьлкведин маса халкъарин махар.

Гьисабунар; Лезги халкъдин мах «СикІни кьуьгьуьр»; Зарбдиз келунар; лезги халкъдин махар: «Куьренни жанавур», «ТунутІрин устІар», «Тапархъан хеб», «Фагьум авай кьаргъа».

Гатфар. Гатфарихъ тебиатдин шикилрикай ва Дагьустандин тебиатдин гуьрчегвилерикай: багьда, чуьлда, тама гатфар алуькьуникай, гьайванринни кьушарин уьмуьрдикай, сифте цуькверикайни пешерикай, инсандин зегьметдикай, аялрин гатфарин кьугьунрикай туькІуьрнавай гьикаяяр, шиирар, мисалар, мискІалар.

Алкьвадарви Гь. -Э. «Гатфар»; СтІал Сулейман «Рушариз»; Абдуллаев Д. «Гатфар кьвезва», «Гатфар йикъар атана чаз»; Мегьамедов Д. «Гатфар»; Межидов Къ. «Беневшар»; Межидов Къ. «Цуькверин сувар».

Зи хизан. Дидедиз, бубадиз, хзанриз, аялриз бахшнавай, диде-бубадиз куьмек гуниз, жувалай чІехибуруз гьуьрмет авуниз, гьвечІибурухъ гелкьуьниз, кІвале авай чІехибурун зегьметдиз, юлдашриз, келзавай аялрин дуствилиз талуькарнавай шиирар, гьикаяяр.

Мегьман А. «Вун я, чан диде»; Юсуфов Р. «Хцин кІанивал», «Чи баде»; «УстІарар»; Алибеков А. «Хьсанвал».

Зи дустар. Дустарикай, дустарин уьмуьрдикай, кІвалахдикай, абурун дуствиликайни юлдашвиликай, хьсан ва пис кьилихрикай, гьакьикьи юлдашрикай кхьенвай шиирар, гьикаяяр, баснирар.

Ризванов З. «Кьилий-кьилиз камаллу хьун»; «Гьакьикьи дустар»; Кьурбан Гь. «Дуствал»; Юсуфов Р. «Дустар зи»; Ризванов З. «Фарфалаг»; Лезги халкъдин мах «Царабаш», «Агьмедан кел».

Гъайванар ва къушар. Гъайванрикайни къушарикай, абурун уьмуьрдикай шиирар ва махар. Гъайванрихъ ва къушарихъ галаз рафтарвилер, абурун къайгъударвал авун къалурзавай эсерар.

Класдилай къеце кӀелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягъ

Класдилай къеце кӀелун патал: Лезги халкъдин махар: «Гъайванрин гъуьжет»; «Хер хъанвай лекъ»; «КӀек»; Мурадов Ш.-Э. «ЦӀару кац»; Абдуллаев Д. «ЦицӀиб»; Межидов Къ. «Сафаран крар».

Хуралай чирун патал: Алкъвадар Гъ. «Гатфар»; Мурадов Ш.-Э. «ЦӀару кац»; Юсуфов Р. «Чи баде», «Дустар зи».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихъ галаз кӀвалах). Ктаб – чирвилерин чешме я. Ктабдин элементар: ктабдин тӀварцӀиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун. Библиотекадай лазим ктаб хкъгъиз алакьун.

Сад лагъай классда «Лезги чӀал» учебный предметдин мана ва аялри сифтегъан классра тухудай универсальный учебный гъерекатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гъерекатар:

- слогралди гафар, слогар ва гъарфар ахъай тийиз дуьз кӀелун, цӀалцӀамдиз гъвечӀи, регъят гъикаяяр, шиирар кӀелун;
- кӀелай ва я яб акалай эсердин манадин гъавурдик кваз хъун;
- аялар дикъетдалди яб гуз вердишарун;
- эсерда, махуна ихтилат никай ва квекай физватӀа, тайинариз хъун;
- иштиракзавай ксарикай суьгъбет ийиз хъун;
- жанрайриз килигна эсерар группайриз паюн (шиирар, мисалар, мискӀалар, махар, рассказар) ва абур къатӀуниз хъун;
- чирай терминрай ва понятийрай къил акъудиз хъун: халкъдин мецин эсерар (фольклор), гъвечӀи фольклордин жанраяр, тема, идея, эсердин къил, эсердин мана, мах (фольклордин ва литературадин), автор, герой, рассказ, шиир, рассказ);

– текст анализ авун: адан тема тайинарун, эсердин вакъиа галай-галайвал къайдада тун, геройдиз характеристика гун, ада авур кІвалахдиз хъсан ва я пис къимет гун, манадихъ къадайвал суалар гуз хъун;

– темадай, гуьгьуьлрай эсерар гекъигиз хъун.

Малуматрихъ (информациядихъ) галаз кІвалах:

– эсердин текст иллюстрациядин жуьреда гудайдан, (фильм, спектакль) жуьреба-жуьре исскустводин тамашаяр къалурдайдан гъавурдик кваз хъун;

– иллюстрация эсердин текстинихъ галаз гекъигун, иллюстрациядихъ галаз къадайвал эсердай чІукар кІелун.

Коммуникативный универсальный учебный гъерекатар:

– шиирар хуралай чирун, орфоэпиядин ва пунктуациядин нормаяр вилив хуьн;

– яб акалай ва я кІелай текст веревирд ийидайла, суьгъбетда иштирак авун: суьгъбетчидихъ яб акалун, суалриз жавабар гун, жуван фикирар лугъун;

– теклифнавай пландин, шикилрин, суалрин куьмекдалди эсердин мана (хурулай) жуван гафаралди ахъай;

– чирай гафунин мана жуван гафаралди ачухарун;

– гъикаяяр, махар, шиирар кІелна яб акалайдалай къулухъ жуван гуьгьуьлар, фикирар лугъун.

Регулятивный универсальный учебный гъерекатар:

– эцигнавай учебный задацадин гъавурдик хъун, герек вахтунда муаллимдивай куьмек тІалабун;

– жува-жуваз кІелиз тамарзлу хъун, кІелунра жуван алакьунар лап хъсанарун;

– муаллимдин куьмекалди жуван агалкъунриз, кІелунрин кІвалахда четинвилериз къимет гун.

Санал къиле тухузвай кІвалах:

– гъвечІи дестейрин (группайрин), жуьтдин кІвалахрал рикІ алаз хъун;

– жуван кІвалахдин пай жавабдарвилелди тамамарун.

2 – КЛАСС

Гатун яргъи йикъар акъатна, чаз зул жеда. Гад рикел хкун. Гатун яргъи йикъарикай, чехибурунни аялрин кваллахрикай ва машгъулатрикай шиирар, гыкаяяр, махар.

Гьусейнов И. «Гад рикел хкун»; Яралиев Я. «Хважамжам»; Фетягъ А. «Къавах»; Агъмедов Н. «Гатун пакамахъ»; Гъажиев Ф. «Руфун цай»; Фаталиев К. «КицI, кац, къиф»; Къаравул; Магъмудов А. «Сулейманан меслят»; Багдадин КI. «Фу»; Пичче. «КичIевал».

Атана зул, атана. Зулун тебиатдикай, зулун лишанрикай, зулун багъдикай, чуьлдикай, тамукай, гъайванрикай, зулун аялрин къугъунрикай, инсанрин кваллахрикай шиирар, гыкаяяр, мисалар ва мискIалар.

Фатахов А. «Зул»; Ражабов А. «Зулун вахт»; Тагъиров Ш. «Зулун пешер»; Гъажиев М. «Къушар куьч жезва»; Уьзденов Гь. «Зул»; Мирзоев Н. «Керекул»; Фатуллаева П. «Зул хтана»; Ферзалиев К. «Агъмедаз зул кIанда»; Салахъ М. «Марвар булах»; Фетахов А. «Хъипер»; «Кард» журналдай. «Цеквер».

Гъайванар чи дустар я. Гъайванрикай, абурун уьмуьрдикай гыкаяяр, шиирар, махар, мисалар ва мискIалар. Гъайванрихъ галаз рафтарвал, абурун къайгъударвал авун къалурзавай эсерар.

Фатуллаева П. «Пси-пси псайди»; Лезги халкъдин мах. «СикI»; Эльдарова З. «Гъайванрин уьмуьр»; Къарибов Н. «Темпел кац»; Фатуллаева П. «Бузан»; «Келер»; Житков Б. «ВикIегъ бадбад»; Ферзалиева А. «Чижерхъанрин мажара»; Куьреви М. «Кефчибег»; Керимова С. «Дустар»; Мингъажидинова Р. «Бадбад»; Пришвин М. «Мукан мукъув»; Мирзоев С., Гъажиев Н. «Къушар чи дустар я».

Зегъметди чаз гуда вири. Жуьреба-жуьре кваллахрикайни пешейрикай, инсандин уьмуьрда зегъметдин метлеблубликай эсерар.

Ризванов З. «Эслидин цуьк»; Гъажиев М. «Жуван зегъмет»; Багдадин КІ. «Тар»; Тагъирбегов Р. «Хуьруьн нуькІ»; Нагъиев Ф. «ЛакІабар»; «Лезги газетдай» «Маша гъикІ чІехи хъанай»; Мингъажидинова Р. «КІанЧар».

Дуст аялар. Алрин уьмуьрдикайни кІвалахрикай, дуствиликайни юлдашвиликай, чпелай чІехибуруз гъуьрмет авуникай гъикаяяр, шиирар ва макъалаяр.

Султанова А. «БиЦекар»; Базаева М. «Къанундиз муьтІуьгъарна»; Хаметова Х. «Туп»; Осеева В. «Хиялар авунал рикІ алайди»; Ризванов З. «Суал»; Фейзуллаева З. «Къве дуст»; Исмаилов А. «Салам къе сефил я»; Къурбан Гъ. «Селимни Насир»; Межидов Къ. «Ничхиррин чІал чидай Сафар»; Нагъиев Ф. «Аялрин мани».

Тебиатди лацу яргъан галчукна. ХъуьтІуьн тебиатдикай, хъуьтІуьз аялрин къугъунрикайни машгъулатрикай, инсанрин кеспийрикай, хъуьтІуьн багъдикай, чуьлдикайни тамукай, гъайванринни къушарин уьмуьрдикай шиирар, гъикаяяр, мисалар, мискІалар.

Фатахов А. «Къуьд»; Исаев Ш. «Газарар»; МутІалибов А. «Хуьре къуьд»; Соколов-Микитов И. «Къуьд атана»; Мусайиб С. «ХъуьтІуьн чуьл»; Пришвин М. «ЦуцІулдин рикІел алама»; Саид М. «Аида»; Агъмедов Н. «Баркалла, Айна!»; Алем А. «Живедин аялар»; Ферзалиева А. «Къуьрен суьрсетар»; Къарибов Н. «Къуьд»; Скребицкий Г., Чаплина В. «Къуьр хъуьтІуьз гъикІ яшамиш жезва»; Исмаилов А. «Лацувал».

Хизан, мектеб, юлдашар. Дидедиз, бубадиз, хзанриз, аялриз бахшнавай, диде-бубадиз куьмек гуниз, жувалай чІехибуруз гъуьрмет авуниз, гъвечІибурухъ гелкъуьниз, кІвале авай чІехибурун зегъметдиз, школадиз юлдашриз кІелзавай аялрин дуствилиз талукъарнавай шиирар, гъикаяяр.

Саидгъасанов С. «Мектебдиз»; Исаев Ш. «Пирожокар»; Эльдаров Х. «Игитан къаст»; Толстой Л. «Багъманчини адан рухваяр»; Рамазан Гъ. «Куьк «вад»; Нагъиев Ф. «Яру кІек»; Фетягъ А. «КІарасар къенят авун»; Мурадов Ш.-Э. «Баркалла ваз, чан бала!»; Велибегов Р. «Ам чи баде я»; Фаталиев Къ.

«Мусадикай кьиса»; Шабатов Ш. «Къиле тефей нумра»; Эсетов А. «Дикъетлу хьухь, чЕхибур!»; Исмаилов А. «Ширин чай».

Хъана кьван, хъанач кьван. КІвалин ва тамун гъайванрикай, абурун дуствиликай ва душманвиликай суьгъуьрдин ва яшайишдин махар.

Лезги халкъдин махар: «СикІни гъуьлягъ»; «КІекни верч»; «Тажуб кар»; Севда А. «Цекверин тарс»; «Алахъай дерт»; «Тапрукъ»; Межидов Къ. «Лекъ ва къуьр»; Саидов А. «Севни, чакъални, лифни къуьгъуьр»; Исмаилов А. «СикІни сикІрен тум».

Хъсанвални писвал, мергъяматлувал. Къегъал, дамах гвачир, зегъметдални кІелунрал рикІ алай, къайгъудар инсанрикай, иллаки аялрикай, абурун хъсан ва пис къилихрикайни КІвалахрикай, гъакъикъи юлдашрикайни мергъяматлувиликай кхъенвай шиирар, гъикаяяр, баснияр.

Гъуьсейнов И. «ГъвечІи басня»; Ферзалиев К. «Кац ва иеси»; Нагъиев Ф. «Куь къенфетар низ хъана?»; Ревю И. «Цегвни чепелукъ»; Акимова З. «ШенпІини Алина»; Пичче. «КъепІинамаз», «Гъахъ патал»; Лезги халкъдин махар. «Стхаяр»; Фаталиев Къ. «Женжелар»; Фатахов А. «Хъуьруьн къведай крар».

Акваз-такваз чубарукар хтана, акваз-такваз масан гатфар атана

Гатфарихъ тЕбиатдин шикилрикай ва Дагъустандин тЕбиатдин гуьрчегвиликай: багъда, чуьлда, тама гатфар алукуьникай, гъайванринни къушарин уьмуьрдикай, сифте цуькверикайни пешерикай, инсандин зегъметдикай, аялрин гатфарин къугъунрикай туькІуьрнавай гъикаяяр, шиирар, мисалар ва мискІалар. Дидейриз, бадейриз, вахариз, дишегълийрин зегъметдиз бахшнавай шиирар ва гъикаяяр.

Исмаилов А. «Аялрин гатфар»; Фатахов А. «Сифте сефер яз акуна»; Гъажиев Ш. «Яран сувар»; Фатуллаева П. «Тарс»; Фетягъ А. «Яцар»; Назарова Р. «Рехъди физва зун»; Сайдумов Э. «НуькІ хтанва!»; Абдуллаев Б. «Мулдин цуьк»; Саидгъасанов С. «Май атана»; Пичче. «Тамун аламатар».

Чан зи хайи диде-ватан. Чи Ватандикай, чи шегьеррикайни хуьрерикай, инсанрин кIвалахрикайни дуствиликай, абурун хушбахт уьмуьрдикай шиирар ва гьикаяяр.

Гьажиев М. «Диде»; Исмаилов А. «Хайи чил»; Ибрагьимов М. «Зи ватанда»; Фейзуллаева З. «Кьифрен тарс»; Шагьэмирова А. «Хуш я заз».

Классдилай кьеце кIелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягь

Классдилай кьеце кIелун патал: Ашурагьаев А. «Илгьамдин лепеяр»; Вагьабов И. «Лезгийрин мисалар ва мискIалар»; Ибрагьимов Н. «Худа-Верди – Буда-Верди»; Исмаилов А. «Чигедин стIалар»; Мегьамед А. «Медалар алай кицI»; Мингьажев С. «ГьвечIи разведчик»; Мурадов Ш.-Э. «Дустар я чун вири»; Мусаев К. «Нурар кIватIиз ракъинин»; МутIалибов А. «РикIин эквер»; Садикь М. «Ширин гад»; Саидгьасанов С. «Зуьрнедин ван алаз»; Фетягь А. «Вацран пешер»; Эфендиев З. «Яру-цIару кIватIар»; Юсуфов Р. «Зи дустарин хиялар».

Хуралай чирун патал: Фатахов А. «Зул»; Керимова С. «Дустар»; Фетягь А. «Кьуьд»; Мурадов Ш.-Э. «Баркалла ваз, чан бала»; Гьажиев Ш. «Яран сувар»; Ибрагьимов М. «Зи ватанда».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихь ва справочный литературадихь галаз кIвалах). Ктаб герек тир чирвилерин чешме я.

Ктабдин элементар: кьилер, аннотация, иллюстрация. Библиотекдадай меслят кьалурзавай сиягьдин (списокдин) бинедаллаз картотекадай ктабар хкягьун. КIелунин, художественный, справочный ктабар.

Ктабрин жуьреяр (печатдай акьуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-кIватIалдин, ктаб-сочиненийрин кIватIал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр.

Кьвед лагьай класса «Литературадай кIелун» учебный предметдин мана ва аялри **сифтегьан классра** тухудай универсальный учебный гьерекаатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекатар:

– слогралди гафар, слогар ва гьарфар ахъай тийиз тамам гафаралди ван акъудна клевиз келун, цалцламдиз гъвечи прозадин ва шииррин эсерар келун;

– жуьреба-жуьре темайрин эсерар (Ватандикай, тебиатдикай, аялрикай, къушарикай ва гъайванрикай, хзандикай, дустарикай), жанрайрай (халкъдин сивин яратмишунар, махар (фольклордин ва литературадин), гыкая, басня, шиир) группайриз паюн ва гекъигун;

– махунин, гыкаядин текстер анализ авун: тема, кылин мана тайинарун, текст паяриз паюн, абуруз кылер гун, муаллимдин куьмекдалди келайдан кылин фикир тайинарун;

– жанрайрин (халкъдин сивин яратмишунрин эсерар, литературадин махар, гыкая, шиир, басня) къетленвилериз (куьруь) характеристика гун;

– шиир анализ авун: текстинин художественный къетленвилерин ва чал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекъигунар, метафораяр жагъурун (терминар галачиз);

Информациядихъ галаз кваллах:

– гафаралди текстиниз шикилар чугун;

– эсердин текст иллюстрациядихъ галаз къадайвал хьун;

– гыкаядин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз тамамдиз ахъайиз хьун;

– ктабдин кылерай (оглавленидай), каталогдай кыл акъудиз хьун, меслят къалурнавай сиягъдин (списокдин) бинедаллаз каталогдай лазим тир автордин ктаб жагъуриз хьун;

– кылера ганвай информациядиз, иллюстрацийриз фикир гун;

– текстиниз талукъ четин гафарин винел кваллах тухун, словаррихъ галаз кваллахун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекатар:

– диалогда иштирак авун: ганвай темадай суалриз жавабар гун, жуван жавабрин гъавурда тун, жув хъсандиз гъавурдик кваз хьун, алава яз

юлдашдин жавабда жуван фикирарни лугъун, суаларни тапшуругъар тамамариз чир хъун;

– кІелай ва я хкянавай эсер галай-галайвал суьгъбет авун;

–кІелай/ван хъайи эсердин бинедаллаз нетижаяр дуьз ачухдиз лугъун, текстинин мана (десте, жуьт) веревирд авун;

– тІебиатдин шикилриз талукъ гафар (абуруз кьимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар чІугун;

– кІелай эсерриз ухшар авай мискІалар, гьикаяяр, гъвечІи махар туькІуьриз хъун;

– художественный эсеррин кьатІар сегънеламишун.

Регулятивный универсальный учебный гъерекатар:

– эсер кІелдайла/яб акалдайла жуван гьиссерин гьалариз кьимет гун;

– жуван хурун зигъинда (память) кІелай/яб акалай текстинин вакъиадин галай-галайвал хуьн;

– эсер кІелдайла/яб акалдайла тамамарун патал эцигнавай учебный задачаяр ахтармишун (контролировать авун).

–тамамарун патал эцигнавай (чешнеда) учебный задачаяр ахтармишун.

Санал кьиле тухузвай кІвалах:

– санал кІвалахун патал жуваз юлдаш жагъурун;

– умуми меслятдал атун, кІвалах паюн, икьардал атун, кІвалахдин умуми нетижайриз жаваб гуз хъун.

3 – КЛАСС

Ажеб хъсан затІ я мектеб! Мектебдикай, ктабрикай, акьулдинни камалдин рекъе хъуникай шиирар.

Рамазанов К. «Ктабдин мани»; Сулейман С. «Ажеб хъсан затІ я мектеб!»; Фетягъ А. «Акьулдин, камалдин рекъе».

І сентябрь — Чирвилерин югъ. Тарсарикай, муаллимдикай, кІелунрикайни чирвилерикай шиирар, макъалаяр, мисалар ва мискІалар.

Фетягъ А. «Сентябрдин сад»; Гьуьсейнов И. «Тарс»; Насруллаева В. «Муаллим»; Къардаш А. «Саламан «4»; Саидов А. «Школадиз вач».

Гад ва зул. Гад риклел хкун. Гатун ва зулун тѐбиатдикай, лишанрикай, кІвалахрикайни аялрин кѳугѳунрикай, тѐбиатдикай кхъенвай шиирар, гыкаяяр, макъалаяр, мисалар, мискІалар.

Гѳуьсейнов И. «Гад»; Нямет Л. «Зул»; Савзиханова Э. «Хѳипи пеш»; Алиханов А. «Зи кысмет»; Гѳуьсейнов И. «Зул»; Фетягъ А. «Зулун гар»; Исмаилов И. «Чижерин сувар»; Мурадов Ш.-Э. «Ажеб жедай»; Агъмедов И. «Эсер хъана»; Юсуфов Р. «Ктаб рахазва»; СтІал Сулейман «Назани»; Саидов А. «Хъсан хъана Лезгистанда зул аваз», «Дагъви я зун»; Фетягъ А. «Акѳулдин, камалдин рекъе»; Кѳурбан Гъ. «Амалдар Девришни мискыи Манаф»; Тагъиров Ш. «Дагъви лекъ»; Раджабов А. «Фурсухъан Мурсал»; Мурадов Ш.-Э. «МутІлакъ»; Агъмед Л. «Хциз насигъат»; Тагъиров Ш. «КІам ва булах»; Яралиев Я. «Цацар алай кул».

Кѳуьд. Хѳуьтѳуькай, хѳуьтѳуьн аялрин кѳугѳунрикайни чѐхибурун кеспийрикай, тамукайни багъдикай, гъайванрикайни, набататрикай эсерар. Мурадов Ш.-Э. «Хвашкалди»; Рашидов Р. «Аяз гъахъна чи хуьруьз»; Фетягъ А. «Жив»; Гъажиев М. «Жанавуррихъ галаз женг»; Кѳурбан Гъ. «Дуьрниседин тІач»; Тагъиров Х. «Хѳуьтѳуьз»; Абдуллаев Д. «Бадедин куьмекчияр»; Салимов Б. «Хас я инсандиз»; Къафланов Ш. «Дарих хъана Бахтияр»; Салимов Б. «Лапаткани, лумни нажах»; Эмин Е. «Къах тѳуьр кац»; Фетягъ А. «Акѳулдин, камалдин рекъе».

КІан хъухъ жуван ватан гуьзел. Хайи Ватандикай, тѐбиатдикай, инсанрин арада гѳуьрметдикай шиирар, дуствиликай, ислягъвиликай мисалар.

Къафланов З. «Лезги ватан»; Гъажиев А. «Шарвили»; Меликов Б. «Ватан»; Батманов В. «Ватан я им чи»; Къардаш А. «Чун къве вахни»; Муталибов А. «Чан хва».

Махаринни риваятрин уьлкведа. Дагъустандин ва чи уьлкведин стха миллетрин махар. Шиирралди туйкѳуьрнавай махар, баснияр ва риваятар.

Къафланов Ш. «КъатІ авур мецикай риваят» Халкъдин кыса. «Тамерланни лезги аскер»; Саидов А. «Саидан вилер»; Салимов Б. «РикІикай риваят»;

Агъмедов И. «Къарини, кацни кицI»; Жамидин. «Къелеяр»; Лезги халкъдин мах. «Тухуз тахъай сикI»; Гъасанов З. «Ашукъдин мани»; Исаев Ш. «Пепе хала».

Тебиатдиз къевезва гатфар. Гатфариз тебиатдин шикилар. Гатфариз инсанрин кIвалахриз, абурун тебиатдихъ галаз авай рафтарвилиз, гатфариз гъайванрин, къушарин уьмуьрдиз талукъарнавай гъикаяяр, шиирар, мисалар ва мискIалар, махар.

Саидов А. «Гатфар къевезва»; Тагъиров Ш. «Дагълара гатфар»; Магъмудов А. «Сулейманан насигъатар»; Къардаш А. «За са къелем акIурна»; Саидов А. «Дидедин югъ»; Батманов В. «Дидедиз»; Исмаилов А. «Яран сувар»; Къазиев К. «Буба хтун»; Билалов А. «Чубарукар»; Ибрагъимов И. «Гатфарин пакамахъ»; Агъмедханов Т. «Къизилгуьлдин тар»; Ризванов З. «Мулд-цуьк»; Эмин Е. «Билбил»; Гъажикъулиев Б. «Гатфариз дагъда».

Чи аялрин къугъунар. Аялрин уьмуьрдикай, абурун къугъунрикай, къугъунриз бахшнавай шиирар, махар ва гъикаяяр.

Халкъдин къугъунар. «Гъуьрчехъанар»; «Уюн-уюн»; «Аждагъан»; «Къеле-къеле».

Чи халкъдин баркаллу рухваяр. Уьлкведин баркаллу къушунриз, солдатризни генералриз, летчикриз, дяведин ветеранрин ислягъвилиз бахшнавай шиирар, гъикаяяр ва макъалаяр.

Гъуьсейнов И. «9 Май»; «Гъавадин пагъливан»; Гъасанов З. «Аскердин лиф»; Гъуьсейнов И. «Игитдин хер хурал жеда», «Игит гъамишалугъ амукъда»; Ибрагъимова Гъ. «Игит Эсед», «Игит Абас Исрафиловаз»; Саидгъасанов С. «Игит Радим Халикъоваз»; Агъмедпашаева М. «Игит Радим»; Саидгъасанов С. «Игит Зейнудин Батманов».

Классдилай къеце кIелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягъ.

Классдилай къеце кIелун патал: Абдурагъманов М. «КIанда рикIиз»; Вагъабов И. «Лезгийрин мисалар ва мискIалар»; Ганиева А. «Лезги халкъдин манияр», «Лезги халкъдин махар»; Гъуьсейнов И. «Дагъ»; Етим Эмин. «Вил

атГудач дуьньядихъай ширин я...»; Исмаилов А. «МискІалар»; «Кими къванер»; Мирзоев Ш. «Ша къугъван»; Пушкин А.С. «Махар»; Салимов Б. «Заман буба»; Тагъиров Ш. «РикІин гирвенкаяр»; Фатахов А. «Шарвили», «Къве поэма», «Ракъинин эквер»; Шабатов Ш. «Лезги мехъеррикай»; Юсуфов Р. «Целхемдин ялав»; Яралиев Я. «Алапатдин Уруж».

Хуралай чирун патал: СтІал Сулейман «Ажеб хъсан затІ я мектеб»; Насруллаева В. «Муаллим»; Саидов А. «Дидедин югъ»; Исмаилов А. «Яран сувар»; Агъмедпашаева М. «Игит Радим»; Саидгъасанов С. «Игит Зейнудин Батманов».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихъ ва справочный литературадихъ галаз кІвалах). Халкъдин сивин яратмишунрин ва художественный литературадин кІелунрин къиметлувал, кІелчивилин кІвалахдин гъавурдик хъун. Ктабрин жуьреяр (печатдай акъуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-кІватІалдин, ктаб-сочиненийрин кІватІал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр. КъетІен жуьредин искусстводин ктаб. Ктабдин элементар: ктабдин тІварцІиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун ва ишлемишун. Жегъил кІелчидин къайдаяр. КъетІен жуьредин искусстводин ктаб.

«Лезги чІал» учебный предметдин мана ва аялри пуд лагъай класда тухудай универсальный учебный гьерекаатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекаатар:

- регъят, объемдиз гъвечІи прозадин ва шиирдин эсерар кІелиз хъун;
- халкъдин ва автордин, лирикадин ва эпический, махарин ва реалистрин эсерар къатІуниз хъун;
- текстинин мана-метлеб масадан куьмек галачиз ахъай хъийиз хъун;
- лап регъят план туюкІуьриз;
- кІелай затІунин къилин фикир тайинариз хъун;
- тамамдиз, куьруьз ва хкъана текстинин мана-метлеб хълагъиз;
- кІелай текстиниз гафаралди шикилар чІугваз алакьун;

- текст анализ авун: текстинин кьил ва кьилин мана тайинарун, текст паяриз паюн, текстиниз кьил гун, текстинай герек тир вакъиа, агъвалат жагъурун;
- текст ахтармишун: эсеррай жуьреба-жуьре жанрайрин (тѐбиатдин, суьретдин, интерьердин) шикилар жагъурун.

Информациядихъ галаз кѐвалах:

- жуван гуьзетунрал бинелу хъана гьикая туькѐуьриз хьун;
- гьикаяда жуьреба-жуьре чѐлал гуьрчегардай гафар, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун;
- иштиракзавай ксарин кѐвалахриз кьимет гун (муаллимдин куьмекдалди);
- текстинихъ галаз къадай шикилар (иллюстрация) хкягъун, тѐбиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун;
- учебный задачихъ галаз дуьз къведайвал библиотекадай ктаб хкягъун; аннотация туькѐуьрун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекатар:

- жуьреба-жуьре интонацийралди текст кѐелун, эсерда иштиракзавай ксар, вакъияяр къалурун, жуван алакъа къалурун;
- текстина кьиле физвай кьилин вакъияйриз фикир гун, суалар эцигиз хьун;
- текст суьгъбет авун (галай-галайвал, хкягъунин);
- лазим тир гьиссералди шиирдин эсер къетѐен манада кѐелун;
- литературадин чѐлалалди рахаз чир хьун;
- гьвечѐи, регьят махар, гьикаяяр туькѐуьриз алакъун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекатар:

- гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз кѐелун;
- текст гъавурдик кваз жува-жуваз явашдиз кѐелун;
- текст кѐелдайла, жуван кѐвалахдин еридиз кьимет гун.

Санал кьиле тухузвай кѐвалах:

- кѐвалахунра санал иштиракун: жуьреба-жуьре ролар хкягъун ва ана иштирак авун: табий касдин (подчиненныдин), кѐвенкѐве авайдан;

- вирида санал (коллетивно) театрализованный кІвалахда четин тушир, регьят халкъдин сивин яратмишунрин ва художественный литературадин эсерар ролриз пайна кІелун; роль хкягъун, сегьнеламишун;
- жуван кІвалах намуслувилелди тамамарун, жуван кІвалахдиз кЪимет гун.

4 – КЛАСС

Зи чил - зи Ватан. Чи ватандиз, адан кЪегьал ватандашризни баркаллу кІвалахриз бахшнавай гьикаяяр. Йисан жуьреба-жуьре вахтунда тЕбиатдикайни ислягъвилакай, чи республикадин ва Лезгистандин тарихдикайни уьмуьрдикай гьикаяяр, шиирар, мисалар, мискІалар.

Тагьир Х. «КІела, зи хва!»; Магьмудов А. «Рекъе»; Абдуллаев Д. «Хуьре пакамахъ»; СтІал Сулейман «Дербент шегьердиз»; Ризванов З. «Чими рикІер, пак ниятар»; Бабаханов М. «Ватан»; Къазиев И. «Четин гьарфар»; Къуруш М. «Ватан ва аялар»; Лезги халкъдин кьиса. «Шарвилидин веси»; Исмаилов А. «Нуьгведин ич»; Межидов Къ. «Хуьруьн стха-хва»; Фатахов А. «Зул»; Гъажиев М. «Къушар куьч жезва».

Хас инсанрин лишанар. Юлдашрикай, инсанрин арада гьуьрметдикай, инсанриз хас лишанриз талукъарнавай гьикаяяр, макъалаяр, шиирар, мисалар, мискІалар.

Межидов Къ. «Чи гуьзел пляж»; Мегьман А. «Гьуьжет»; Абдуллаев Д. «Аялдин зиреквал»; Саидгъасанов С. «Бубадин веси»; Саидов А. «Фурахана»; Шайдаев Я. «Кфилдин сес»; Магьмудов А. «Яланчи цуьк».

Халкъдин мецин яратмишунар. Лезгийрин ва маса халкъарин махар, кьисаяр. Махара, кьисайра, манийра, мисалрани мискІалра халкъдин яшайиш, жуван халкъдиз, чилиз Ватандиз кІанивал кьалурун.

Лезги халкъдин махар. «КІеви ахвар», «Къве юлдаш», «Сарабаш», «Кесиб касдин акьуллу руш», «Хьалхъас кьибни сикІ», «Къаридиз куьмек гайи кьушар»; лезги халкъдин мисалар ва мискІалар.

Чехи имтигъанрин вахтунда. Ватандин Чехи дяведа халкъдин игитвилерикай, дяведа чанар гъайиф татанвай рухвайрикай гъикаяяр, шиирар ва макъалаяр.

Халкъдин къиса. «Шарвилини Надир-шагъ»; Саидов А. «Лувар квай игит»; Мурадов Ш.-Э. «Партизандин паб»; Гашаров Гъ. «Игитдин рикI авай Мусаиб. Шагъпазова А. «Къагъриман хва»; Ибрагъимова Гъ. «Афгъанистан – гъамлу макан»; Ражабов А. «Хуьруьн хва»; Саидгъасанов С. «Россиядин игитдиз»; Гашарова А. «Гъуьлуьккай эхиримжи кIвал хъайи»; Жамалдин Х. «Сагърай уьлкве»; Лезги халкъдин мисалар ва мискIалар.

Къуьд. Хъуьтлуьн тебиатдин шикилриз, инсанрин кIвалахризни аялрин машгъулатриз бахшнавай гъикаяяр, шиирар.

Саидгъасанов С. «Къуьд атана»; Мурадов Ш.-Э. «Къуьд»; Лезги халкъдин мискIалар; Абдуллаев Д. «Жив»; Фетягъ А. «Къуьд»; Магъмудов А. «Ракъини мурк цIурурда».

Гатфар. Гатфарин тебиатдин шикилрикай, инсанрин кIвалахрикай, аялрин къугъунрикай гъикаяяр, шиирар, мисалар, мискIалар.

Мусаиб СтIал. «Гатфарин гуьзел гъавадиз»; Лезги халкъдин мискIалар; Асеф Мегъман Асеф. «Чубарук»; Арбен Къардаш. «Нехирбанни лекъ»; Ибрагъимова Гъ. «Вичин гъунар къалурзава гатфари»; Керимова С. «Зузи»; Гъажи Р. «Гъуьлераллай лезгияр»; Азизханов К. «Секиндиз кIанда».

Классдилай къеце кIелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягъ

Классдилай къеце кIелун патал: Агъаларов С. «Зи чими рагъ»; Герейханов Ш. «Къилинж Къемер»; Жалилов М. «Билбил базардал»; Къафланов З. «Сефил гатфар»; Къурбан Гъ. «Ирид чин алай дагълар»; Магъмудов А. «Гатуз дагъда»; Мурадов Ш.-Э. «Экуь муьгъуьббат», «Бахтаварар», «Шалбуз дагъдин шагъвар»; Мусайиб С. «Хкъягъай произведенияр»; Пушкин А.С. «Хкъягъай произведенияр»; Рамазанов Г. «МискIалар»; Сардар А. «Гъетрен нур»; СтIал Сулейман «Шиирар»; Фетягъ А. «Зигъиндин гуарар», «Къуншияр»; Хаметова Х. «Хиялрикай нехишар»,

«Багъа рекъер», «Иренадиз кхъей чарар»; Шихвердиев М. «Экв яргъарай аквада»; Эфендиев М. «Геж алукубай гатфар».

Хуралай чирун патал: Тагъир Хуъруьг. «Келла, зи хва»; Бабаханов М. «Ватан»; Саидов А. «Фу рахана»; Саидгъасанов С. «Россиядин игитдиз»; Мурадов Ш.-Э. «Къуьд»; Абдуллаев Д. «Жив»; Стал Мусаиб «Гатфарин гуьзел гъавадиз», Асеф Мегъман «Чубарук».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихъ галаз келалах)

КъетIен жуьредин искусстводин ктаб. Герек тир чирвилерин чешме. Ктабар: учебный (герек тир чирвилер гудай), художественный, справочный. Ктабдин элементар: ктабдин тIварцIиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун. Библиотекадай лазим ктаб хкъгъиз алакьун. Аялар патал журналар келун.

Ктабрин жуьреяр (печатдай акъуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-, кIватIалдин, ктаб-сочиненийрин кIватIал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр.

Ганвай списокдай аялрин ктабар картотекадай жагъурун, библиотекада авай аялрин ктабрикай менфят къачун.

«Литературадай келун» учебный предметдин мана ва аялри къуд лагъай классда тухудай универсальный учебный гьерекаатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекаатар:

- гъавурдик кваз, дуьз, фад-фад, эсер ийидайвал тамам гафаралди эсер авунин такъатар (паузаяр, манадин ударение, келунин ериш ва ванцин агъуз-винизвал) ишлемишиз, литературадин чIалан нормаяр хвена келун;
- гъихътин текст хъайитIани гъавурдик кваз яваш ванцелди келун;
- келай эсердин къилин метлеб ачухарун, ам жуван гафаралди лугъун;
- текстинин паярин манадин жигъетдай алакъаяр тайинарун;
- гъикаядин ва я макъаладин план туйкIуьрун;
- текст анализ авун: къилин мана тайинарун;

- жува-жуваз тукІуърнавай пландин бинедаллаз, тамамдиз, хкяна ва куъруыз текстинин мана-метлеб ахъай хъвун; мана-метлеб хълагъдайла, галай-галайвал хуън;
- гъикаяда иштиракзавай ксарин чІалан винел гуьзетунар, абурун крар гекъигун, къалурзавай вакъиайрихъ ва иштиракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун;
- масадан тІварцІихъай гъикая давамар хъвун;
- геройдиз характеристика ва ада авур кІвалахдиз къимет гун;
- текст ахтармишун: текстина ишлемишнавай гафарин манаяр чир хъун, абур жуван рахунра ишлемишун, иштиракзавай ксар, вакъиаяр ва ачухдиз къалурун патал ишлемишнавай гафар, ибараяр (эпитетар, тешпигъар, мягъкем ибараяр, метафораяр) жагъурун;
- кІелай эсеррай бязи шикилар сегънеламишун.

Текстинихъ галаз кІвалах:

- къилериз килигна учебникдихъ галаз кІвалах ийиз алакъун, учебникдай (суалар ва тапшуругъар, абзацар, текстиниз талукъ гафар ва мсб.) масадан куьмек галачиз, менфят къачуз алакъун;
- ктабдин элементриз килигна адаз характеристика гун: тІварцІиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, къилериз, аннотациядиз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун;
- учебный задакадихъ галаз къадайвал библиотекадай лазим ктаб хкъягъиз алакъун, аннотация дуьзмишун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекатар:

- учебный диалогда чІалан этикетдин правилояр вилив хуън, учебный ва художественный текстерал суалар эцигун ва суалриз жавабар гун;
- учебный задакадихъ галаз къадайвал текст хълагъун;
- аялрин литературадин тематикадикай, жуван рикІ алай шаирдикай (писателдикай) ва адан эсеррикай суьгъбет авун;
- гъикаяда иштаракзавай ксарин чІалан винел гуьзетунар къалурун;

- иштаракзавай ксарин крар гекъигун, кълурзавай вакъиайрихъ ва иштаракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун;
- художественный эсердин ва макъаладин текстер чара ийиз алакьун;
- теклифнавай темадай хабардин ва шикилар лугъунин гъвечли текстер туьклуьрун ва гуьзетун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекатар:

- келай эсердин килин метлеб ачухарун, ам жуван гафаралди лугъун;
- вахт, мажал авай вахтунда келчивилин кваллах жува-жуваз тешкилун;
- текстинин паярин манадин жигъетдай алакьяр тайинарун;
- эсеррин ва геройрин кетгенвилериз кьимет гун;
- кваллахдин нетижаяр килиз акъудун, жезвай гьалатлар ва четинвилер вуч себебдалди жезватла тайинарун, виликамаз жезвай кваллахда алакьунар кълурун.

Санал кьиле тухузвай кваллах:

- сегънедин кваллахда иштирак авун: эсер ролриз пайна келун, сегънеда кьугъун; кьайдаяр сад-садахъ галаз санал хуьн;
- санал кваллахдай вахтунда жуван везифаяр чир хьун, абурухъ галаз жавабдарвилелди эгечлун, жуван кваллахдиз кьимет гун.

Рахунрин ва келчивилин (читательский) кваллахдин жуьреяр

Чалан жуьреяр кваллахдин разделдик агъадихъ галай жуьреяр акатзава: аудирование (яб акалун), келун, лугъун (ихтилат авун), кхьин (чалан кхьинар). И разделди аялрин чал гегъеншарда ва сивин рахунрин культура гегъеншарда.

Яб акалуни (аудирование)

Суьгъбетчидин рахунрихъ ва текстерихъ яб акалун. Манадин гъавурда дуьз акъун, яб акалай художественный эсердин текстиниз суалар эцигун, адан суалриз дуьз жавабар гун, вакъиаяр галай-галайвал тайинарун.

Автордин стилдин кетгенвилер, ачух рахунрин алакьунар гуьзетун.

Келун

Ван акъудна кІелун. КІелунин йигинвал къвез-къвез артухарун, кІелунин эсерлувал хкаждай рекъерикай менфят къачун. Дуъз ва фад-фад кІелунин алакьунар мадни вилик тухун. Орфоэпиядин ва интонациядин нормаяр вилив хуьн. КІелдайла, предложенидин эхирдин интонация ва предложенийрин арада пауза хуъз алакьун. Гафарин манаяр ачухарун, манадин жигъетдай чеб-чпиз мукьва ва акси гафар жагъуриз, текстинай мисалар гъиз, эсердин къилин мана тайинариз ва ам агакъариз алакьун.

Жува-жувакди кІелун

Эсер жува-жувакди, фад къиле гъатдайвал кІелиз алакьун, адан къадар ва жанр фикирда къун. КІелунин жуъреяр (чирзавай, таниш тир, килигнавай, хкъанавай) тайинарун. Текстинай герек тир малуматар, къилин мана жагъуриз алакьун. Гъар жуъредин кІелунрин къетІенвилер фикирда къун: делилар (фактар), шикилар лугъунин, алава рахунар ва мсб.

Рахунар (рахунрин чІалан культура)

Диалог чІалан жуъре яз чирун. Диалогдин акахъунин къетІенвилер: текстинин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагъурун, эхирдал къван юлдашдихъ яб акалун, кІелай эсердиз къимет гун, жуван фикир лугъун. Эдеблу рахунар ишлемишун. Палабун, тавакъу къалурдай гафар ишлемишун.

Монолог чІалан жуъре яз лугъун. Къилин манадин гъавурдик хъун. Гафаралди текстиниз талукъ шикилар чІугун. Гъикаядин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз ахъаюн. Эсердиз талукъ шикилдин мана-метлеб ачухарун. Мукьва манаяр авай гафар гекъигун, гзаф манаяр авай гафар чир хъун, текстинай къиле физвай крариз, иштиракзавай ксариз, тІебиатдин шикилриз талукъ гафар (абуруз къимет гузвай) чир хъун ва абурун куъмекдалди шикилар чІугун.

КІелнавай эсердикай, ганвай темадикай ва я шикилдай са куъруь сочинение лугъун.

Кхьинар (кхьинрин чІалан культура)

Кхьинрин чІалан нормаяр: тІвар мана-метлебдив кьадайвал (тема дуьздал акьудун, кьиле физвай гьерекатрин чка, иштиракзавай ксарин кьилихар) хьун, кхьинра чІал гуьрчегардай алатар (синонимар, антонимар, гекьигунар) ишлемишна мини-сочиненияр (хабардин, фикирар лугьунин, шикилар чІугунин, фикирар лугьунин), ганвай темадай суьгьбет ва отзыв кхьин.

Гьар жуьредин текстерихь галаз кІвалах

Гьар жуьредин (художественный, научно-популярный ва учебный) текстерикай умуми чирвилер гун ва абур гекьигун. Текстерин жуьреяр арадиз атун, абурун мурад ва месэлаяр.

Тайин темадиз талукь ктаб хкягъиз алакьун. Темадиз килигна, масадан куьмек галачиз жува-жуваз, ктаб (эсерар) жагьурун ва кІелун. КІелай эсердин ва я чІукунин куьруь мана-метлеб хьлагьун. Ктабдин тІварцІиз, жилдиниз, кьвед лагьай жилдиниз, кьилериз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахтинан мана-метлеб тайинарун.

Темадин кьилин мана, адан кьурулуш жува-жуваз тайинарун; текст манайриз пайиз, абуруз кьилер гуз чирун. Гьар жуьредин малуматрихь галаз кІвалахиз чирун.

Вирида санал иштирак авун: суалриз жавабар гуз алакьун, са темадай рахун, юлдашдин рахунрихь яб акалун, суьгьбет фидай арада текст ишлемишиз алава яз жавабар гун. Справочникрикай ва маса иллюстративный материалрикай менфят кьачун.

Художественный эсердин тестинихь галаз кІвалах. Эсердиз ганвай кьилин (тІварцІин) гьавурдик хьун; мана-метлеб чир хьун (суалдиз жаваб: «Вучиз авторди эсердиз ихьтин тІвар ганва?») Текстинин художественный кьетІенвилер, чІал гуьрчегардай алатар чир хьун.

Текстина кьиле физвай крар галай-галавал тайинариз алакьун. Эсерда иштиракзавай ксарин хесетриз кьимет гун, чІал гуьрчегардай алатар (эпитет, гекьигун, гирербола) текстина ишлемишиз. Иштиракзавай ксар, тІебиат, вакьиа кьалурун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр

тектинай жагъуриз алакьун. Метлебдин ва крар кьиле физвай кьайдадин рекьйй галай-галайвал (муаллимдин куьмек галаз) тайинарун. Гьикаяда иштиракзавай ксарин чӀалан винел гуьзетунар, абурун крар гекьигун, кьалурзавай вакъийрихъ ва иштиракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун.

Гьикаяда иштиракзавай ксариз ва кьилихриз кьимет гун (шикил, кьилих, вакъиа, суьгьбет), адан кьилел атай вакъиа ва вич тухузвай кьайда анализ ийиз алакьун. Текстинин художественный кьетӀенвилерин ва чӀал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекьигунар, метафораяр жагъурун. Художественный эсердин (галай-галайвал, хкяна ва куьруь) кьилин мана-метлеб тайинариз ва суьгьбет ийиз алакьун.

Текст галай-галайвал суьгьбет авун: чӀукунин кьилин фикир тайинарун, герек тир гафар чара авун, вакъиадиз кьил гун ва галай-галайвал суьгьбет авун; текст паяриз паюн, текстиниз санал важиблу кьил гун, гьар са паюниз кьил гун, план туькӀуьрун – сифте суалдин предложенийрин кьайдада, ахпа хабардин предложенийрал кхьенвай план туькӀуьрун, жуван гафаралди куьрелди суьгьбет ийиз алакьун.

Ганвай текстинин кӀус жува-жуваз суьгьбет авун: эсерда иштиракзавай ксариз кьимет гуз, гьерекат кьиле физвай чка лугъуз алакьун. Иштиракзавай ксар, тӀебиат, вакъияр кьалурун патал авторди ишлемишнавай гафар ва ибараяр жагъуриз алакьун, текстина гафарин метлебар тайинариз алакьун.

Учебный, научно-популярный ва маса текстерихъ галаз кӀвалах

Эсердиз ганвай тӀварцӀин гьавурдик хьун; мана-метлебдин гьавурда хьун (суалдиз жаваб: «Вучиз авторди эсердиз ихътин тӀвар ганва?»). Учебный ва илимдинни-популярный текстерин художественный кьетӀенвилер тайинарун (малуматар агакьарун). Текстинин кьилин фикир тайинарун. Текст паяриз паюн. Микротемаяр тайинарун. Герек тир гафар. Текстинин модель ва схема. Текст арадал атунин кьайдаяр. Текст галай-

галайвал суьгьбет ийиз алакьун. Текст куьруьдаказ суьгьбет ийиз (текстинай кьилин гафар хкягьиз) алакьун.

Библиографиядин культура. КьетIен жуьредин искусстводин ктаб. Герек тир чирвилерин чешме. Ктабар: учебный (герек тир чирвилер гудай), художественный, справочный. Ктабдин элементар: ктабдин тIварцIиз, жилдиниз, кьвед лагьай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун. Библиотекадай лазим ктаб хкягьиз алакьун. Аялар патал журналар кIелун.

Ктабрин жуьреяр (печатдай акьуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-, кIватIалдин, ктаб-сочиненийрин кIватIал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр.

Ганвай списокдай аялрин ктабар картотекадай жагьурун, библиотекада авай аялрин ктабрикай менфят кьачун.

Аялри кIелна кIанзавай литература

Халкьдин сивин яратмишунрин эсерар. ГьвечIи школьникдиз таниш тир, чизвай лезги ва дагьустандин ва маса хакьарин шаирринни классикрин эсерар. Аялар гьеле школадиз кьведалди тежрибада авай, хьсандиз чизвай эсерар; сифтегьан школадин яшда авай аялриз тайинарнавай; юкьван школада кIелна кIанзавай ктабар фикирна кьун.

Жуьреба-жуьре ктабар аваз хьун: тарихдин, суьгьуьрдин, гьакьикьи тушир (фантастикадин) научно-популярный, справочно-энциклопедически литература; вахт-вахтунда акьудзавай аялар патал ктабар (хкяна).

Аялри кIелна кIанзавай ктабрин кьилин тема: Ватандикай, тIебиатдикай, аялрикай, чи гьвечIи стхайрикай, хьсанваликай ва писвиликай, хьуьруьнрикай (юмордикай) эсерар.

Литературоведческий пропедевтика (практикадай менфят кьачуна)

Муаллимдин куьмек галаз художественный текстина ишлемишнавай гафарин манаяр чир хьун, абур жуван рахунра ишлемишун, иштиракзавай ксар, вакьияяр ва масабур ачухдиз кьалурун патал ишлемишнавай гафар,

ибараяр (эпитетар, тешпигъар, антонимар, синонимар, гекъигунар, метафораяр, мягкъем ибараяр) жагъурун.

Литературадин манадин гъавурда гъатун: художественный эсер, художественный образ (къамат), гафунин искусство, суьгъбетчи, тема, сюжет; эсерда иштиракзавай кас, адан шикил, къамат, ихтилатар, вакъиаяр, фикирар; геройдихъ галаз автордин алакъя.

Хабардин (гъикаядин), шикилар лугъунин (суьрет, тебиатдин са чкадин акунар, интерьер), фикирар лугъунин (геройдин монолог, геройдин диалог) гъикая туькӀуьр хъуникай чирвилер.

Прозадин ва шииррин чӀал: шииррин эсеррин къетӀенвилер (ритма, рифма) чир хъун ва чара ийиз алакъяун.

Историко-литературадин мана: фольклор, автордин художественный эсерар (тафават, чаравал).

Эсеррин жанрадин жуьреяр. ГъвечӀи фольклордин жуьреяр (къепӀинин къилихъ ядай манияр, мисалар, мискӀалар); къилин мана тайинарун ва ам чир хъун. Махар (гъайванрикай, суьгъуьрдин, яшайишдин). Махарин художественный къетӀенвилер: лексика, туькӀуьр хъун (композиция). Литературадин (автордин) махар.

Махунин, баснядин, шииррин бязи къетӀенвилерихъ галаз (суьгъуьр, айгъам, иштиракзавайбур, метлеб, везин) практикадин рекъяй танишарун.

Аялрин яратмишунрин кӀвалах (литературадин эсеррин бинедаллаз)

Аялрин яратмишунрин кӀвалахра литературадин эсерра текстинин интерпретация: ролриз пайна кӀелун, сегънеламишун; сивин шикилар чӀугун, элементар кваз изложение кхьин, художественный эсердин бинедаллаз жуван текст туькӀуьриз алакъяун.

СИФТЕГЪАН УМУМИ ОБРАЗОВАНИДИН ДЕРЕЖАДА
«ЛИТЕРАТУРАДАЙ КІЕЛУН» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН
ПРОГРАММА ЧИР ХЪУНИН КАРДА ВИЛИВ ХУЪЗВАЙ НЕТИЖАЯР

Учебный предмет «Литературадай кІелун» тахминан рабочий программади сифтегъан школа куътягъзавай аялар агъадихъ галай хуси (личностдин), предметрин алакъада авай (метапредметдин) алакъайрин ва предметрин нетижайрин алакъунрал таъминарзава.

Хуси (личностдин) нетижаяр

«Литературадай кІелун» учебный предметдин тахминан рабочий программа чир хъунин кбилдин нетижайрив, гъвечІи школьникдин хсусивал (личность) вилик финин еришралди таъминардай, жува аннамишунин, жува жув еримлу авунин, жуваз тербия гунин тегъердихъ элкъуърнавай чирвилер гунинни тербиядин кІвалахар сад авунин къайдади агакъарда.

«Литературадай кІелун» учебный предметдин программа чир хъунин кбилдин нетижайри гъвечІи школьникри яшайишдин метлеб авай къайдаяр, рафтарвилер къатІунунин, кІелзавайбуру жемиятдин, адетдин, медениятдин ва руьгъудинни ахлакъдин ивирриз хъсандиз майилвал авунин, и гъерекатра арадал атай тежриба къачунин гълалар къалурзава.

Ватандашвилинни ватанпересвилин тербия:

– жуван Ватан – Россия, гъвечи ватан багъа хъунин гъиссер, хайи чІал, Россиядин Федерациядин тарих ва меденият чирунин ашкъи арадал атун, жемятдин медениятдин арада авай алатай ва алай девиррин тебии алакъайрин гъавурда аваз хъун;

– жуван милли медениятдин ва Россиядин ватандашвилини умумивал, жуван уьлкведин, хайи чилин алатай, алай ва къвезмай вакъиайрихъ галаз авай шериквал къатІунун, урус эдебиятдин чІехи векилрин эсерар ва Россиядин халкъарин яратмишунар чируналди ва абур веревирд авуналди жуван ва маса халкъарин адетриз, медениятриз гъуьрмет къалурун;

– жемятдин векилдилай хъиз инсандикай, адан ихтияррикайни жавабдарвилилай, гъуьрметлувилилайни лайихлувилилай, жув къиле тухунин ахлакъдинни эдебдин тегъеррикай, инсанрин арада жедай рафтарвилерин къайдайрикай сифтедин чирвилер хъун.

Руьгъдинни ахлакъдин тербия:

– инсанри сада-садахъ галаз ийидай рафтарвилер, гъар инсандиз вичиз талукъ тир къилдин лишанар, хайибурун, мукъвабурун ва чарабурун язух атунин, миллетдилай, дуланажагъдилай, диндилай аслу тушиз, абуруз гъуьрметунин, кІанивал, регъимлувал ва ахлакъдин маса хъсан ерияр къалурунин къайдаяр чир хъун;

– тахминан рабочий программа – эдебдин къайдаяр къатІунунин, художественный эсеррин игитриз абуру чеб къиле тухузвай тегъерриз, абурун амалриз килигна ахлакъдин жигъетдай къимет гуз чирун;

– дуьнья къатІунин жигъетдай жуван фагъум-фикир аваз хъун, эдебиятдин таъсирдик кваз арадал атай жуьреба-жуьре гъиссерин жуван хсуси фикирар лугъун;

– маса ксариз гъам руьгъдин, гъам бедендин жигъетдай зиянар гунихъ элкъуьрнавай гъис са гъерекатни, амални къабул тавун.

Эстетикадин тербия:

– художественный медениятдиз, искусстводин жуьреба-жуьре хилериз гъуьрметлувилини итиж къалурун, искусстводин жуьреба-жуьре хилерин,

жуван халкъдин ва маса халкъарин адетрин, яратмишунрин гъавурда акъун, художественный кІвалахрин гъар жуьре хилера жуван рафтарвал къалуриз гъазур хъун;

– гуьрчегдаказ кІелунин, яб акалунин ва халкъдин мецин яратмишунринни художественный эдебиятдин эсерриз эстетикадин жигъетдай къимет гунин тежриба къачун;

– художественный эсеррин образалди лагъанвай гафарин (чІалан), художественный образ арадал гъизвай рахунрин такъатрин гъавур акъун.

Физический тербия, сагъламвилин саламатвилин меденият арадал гъун:

– элкъуьрна къунвай тІебиатда (гъа жергедай яз информациядин алемдани) сагълам ва хатасуз (жув ва маса ксар патал) уьмуьр кхиле тухунин къайдаяр вилив хуьн;

– физический ва психический сагъламвилев къадирлувилелди эгечІун.

Зегъметдин тербия:

– инсандин уьмуьрда ва жемиьтда зегъметдин къиметлувал аннамишун, зегъметдин нетижа жавабдарвилелди ишлемишун ва адав къадирлувилелди эгечІун, зегъмет чІугунин жуьреба-жуьре крада иштиракунин вердишвилер хъун, жуьреба-жуьре пешейриз итиж авун.

Экологиядин тербия:

– тІебиатдихъ галаз игътиятлувилелди рафтарвилер авун, эдебиятдин эсерра къалурнавай инсандинни гъайвандин арада авай рафтарвилерин месэляяр аннамишун;

– тІебиатдиз зиян гудай гъерекатар, амалар къабул тавун.

Илим чир хъунин къиметлувилер:

– дуьньядикай илимдин рекъелди сифтедин чирвилерай къил акъудиз хъун, художественный къамат арадал гъунин, жуван фикир-фагъум, къатІунар, автордин идея лугъунин такъат хъиз, гафунин важиблувилин гъавурда акъун;

– чирвилер къачунин ва уьмуьрдин бязи крар гьялун патал кӀелзавай эсерин гъавурда акьун;

– жува жуваз кӀелунин, эдебиятдин такьатралди жув еримлу авун, чирвилер къачунин итижлувал, гъевеслувал, фольклордин ва художественный эдебиятдин эсерар, писателрин яратмишунар чирунин карда аслу тушир бажарагъвал еримлу авун.

ПРЕДМЕТРИН АРАДА АВАЙ АЛАКЪАЙРИН (МЕТАПРЕДМЕТДИН) НЕТИЖАЯР

Сифтегъан школада «Литературадай кӀелун» предмет чирунин нетижада аялриз умуми къатӀунрин гъерекатар арадал гъида:

базадин логикадин гъерекатар:

– темадиз, кьилин фикирдиз, жанрдиз килигна, эсерар гекъигун, эсер ва адан автор сад-садав гекъигун, эсерар гекъигунин делилар тайинарун, тешпигъвилер тайинарун;

– автордиз талукъвилини ва жанрдин жигъетдай эсерар сад авун;

– эсерар жуьрейриз-дережайриз паюн патал кар алай лишанар тайинарун, эсерар темайриз, жанрайриз ва жуьрейриз килигна кьилдин дережайриз чара авун;

– эсердин сюжет (композиция) веревирд ийидайла, къайдадив къурвилер ва аксивилер жагъурун, сюжетдин вакъияйрин галай-галайвилер чӀур хъанвай чкаяр гуьнгуьна хтун, эсердин метлебдикай куьрелди умуми фикирар малумарун, тайинарнавай къайдада эсердикай жуван фикирар-къейдер лугъун (кхьин);

– теклифнавай къайдадин бинедаллаз чирвилерин тапшуругъ гьялун патал информация бес тежезвайвилини делил винел акъудун;

– план туькӀуьрдайла, игитрин амалриз кьимет гудайла, кӀелай текст ихтилат хьийидайла фольклордин, художественный текстинин сюжетда агъвалатрин алакъаяр тайинарун;

базадин ахтармишунрин гъерекатар:

- муаллимди теклифнавай суалрин бинедаллаз объектдин (агъвалатдин) гъакъикъи ва жуваз кІандай хътин гъалдин арада авай алакъайрин чаравал-тафаватлувал тайинарун;
- муаллимдин куьмекдалди макъсад лугъун, объектдин, агъвалатдин, гъалдин дегишвилер пландик кутун;
- тапшуругъ къилиз акъудунин са шумуд къайда-жуьре сад-садав гекъигун, теклифнавай къетІенвилерихъ галаз гзафни гзаф къазвай къайда хкъягъун;
- теклифнавай пландай тежриба ва чирзавай объектдин къетІенвилер, объектрин арада авай алакъаяр тайинарунин рекъяй регъят ахтармишунар кыле тухун;
- баянар, фикирар къайдада тун ва, кыле тухвай ахтармишунрин (тежрибадин, дережайриз паюнин, гекъигунрин) нетижайрин бинедаллаз гъакъикъи делилар гилигуналди, абур мягъкемарун;
- гъерекатар, вакъияр ва абурун судураар и ва я маса тешпигъ дуьшуьшра еримлу хъунухъ мумкин тирвиликай виликамаз малумарун;

информациядихъ галаз кІвалах:

- информация къачудай чешме хкъягъун;
- къалурнавай къайдадин бинедаллаз теклифнавай чешмедай ачухдаказ ганвай информация жагъурун;
- жувавай къилди ва я муаллимди теклифнавай ахтармишунин къайдадин бинедаллаз якъин ва якъин тушир информациядай къил акъудиз хъун;
- интернетдин сетдай информация жагъурдайла чІехибурун (муаллимрин, диде-бубайрин, къанундалди тестикъарнавай векилдин) куьмекдалди информациядин хатасузвилини къайдаяр вилив хуьн;
- чирвилер къачунин тапшуругърив къурвал, текстинин, видеодин, графикадин, сесерин информация анализ ийиз ва арадал гъиз чир хуьн;
- информация къалурун патал жува схемаяр, таблицаяр арадал гъун.

Сифтегъан школада кІелунин йисан эхирда аялрик ***коммуникативный*** умуми чирвилер къачудай амалар акатда:

малуматар (рахунар-алакъаяр):

- таниш чкада жезвай рахунрин, рафтарвилерин шартларив кьурвал, фикирар кьабулун ва кьайдада тун, жуван гьиссер лугьун;
 - жувахъ галаз рахазвайдаз гьурмет авун, суьгьбет ва дискуссия (гьуржет алай месэла) кьиле тухунин кьайдаяр вилив хуьн;
 - жуьреба-жуьре фикирар-зендер аваз хьун мумкин тирди хиве кьун, кьабулун;
 - жуван фикир эдеблудаказ ва делилламишна лугьун;
 - вилик эцигнавай тапшуругьдив кьурвал рахаз чир хьун;
 - мецелди лугьудай ва кхьенвай кьайдадин текстер арадал гьун (гафаралди са затунин шикил кьалурун, фикирар малумарун, ихтилатун);
 - халкьдин вилик келдай гьвечли текст гьазурун;
 - келдай текстиниз талукь яз шикилар, суьретар хкягьун;
- Сифтегьан школада келунин йисан эхирда аялрик *регулятивный* умуми чирвилер кьачудай амалар акатда:

жува-жуваз тешкилун:

- келунин, чирвилер кьачунин везифаяр кьилиз акьудунин карда нетижа кьазанмишун патал жуван гьерекатар, амалар пландиз кьачун;
- хянавай гьерекатар галай-галайвал кьайдада тун; жува-жувал гуьзчивал тухун;
- чирвилер кьачунин карда жезвай агалкьунрин ва я гуьгьуьна амукьунин (макьсаддив агакь тавунин) себебар тайинарун;
- гьалатлар арадай акьудун патал чирвилер кьачунин карда жуван гьерекатрал амал авун.

Санал кьиле тухузвай кваллах:

- пландик кутунин, галай-галайвал гьар са кам ва абуруз талукь муддат тайинарунин жигьетдай теклифнавай форматдин бинедаллаз, куьруь вахтунда ва яргьалди кьилиз акьуддай (коллективный крара, тапшуругьра иштиракун фикирда кьуна, кьилди жува кьилиз акьуддай) мурадар кьайдаламишун;

- саналди ийизвай кардин макьсад къабулун, макьсаддив агакъун патал саналди гьар са гьерекат, кам тайинарун: ролар паюн, меслятдал атун, саналди ийизвай кIвалахдин гьерекатар ва нетижаяр веревирд авун;
- кбиле акъвазуниз, тапшурмишай кар кбилиз акъудиз, муьтIуьгъ жез гъазур тирди къалурун;
- умуми кIвалахдай жувал гьалтзавай пай жавабдарвилелди тамамарун;
- умуми нетижадик жуван кутур паюниз къимет гунн;
- теклифнавай чешнейрин куьмекдалди саналди тир проектрин тапшуругьар тамамарун.

ПРЕДМЕТДИН НЕТИЖАЯР

Сифтегъан умуми образованидин «Литературадай кIелун» предметдин программа чир хьунин нетижайри предметдин хилез талукъ метлебдин къетIен лишанар къалурзава, ам кIелунинни чирвилер къачунин жуьреба-жуьре гьалара ва уьмуьрдин шартIара кIелзавайбуруз чирвилер, алакьунар, тежриба гуни рекъе ишлемишунихъ элкьуьрнава ва чирвилер гуни кьилдин йисариз пайна къалурнава.

1 – КЛАСС

Йисан эхирда **сад лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хьун лазим я:

- цIалцIамдиз гьвечIи, регъят гьикаяяр, шиирар, макъалаяр кIелун, слогралди гафар, слогар ва гьарфар ахъай тийиз, дуьз кIелун;
- муаллимдин суалриз жавабар гъазурун;
- кIелай вири гьикаяда ва я адан кьилдин паяра никай ва я квекай рахун физватIа, гьадаз талукъ суалриз жавабар гун;
- кIелай аялдивай вичин гафаралди лугъуз алакьун;
- кIелдайла, предложенидин эхирда акъвазиз ва сес агъуз ийиз алакьун;
- гьвечIи шиирар хуралай чирун ва ва абур кIевиз ва эсер ийидайвал кIелун;
- дуьз, гъавурдик кваз са декьикъада 20-25 гаф кIелиз алакьун;

- орфоэпиядин ва пунктуациядин нормаяр вилив хвена дустарикай, йисан вахтарикай, хизандикай, гъайванрикай ва къушарикай 3-4 шиирдилай тИмил тушиз хуралай чирун;
- муаллимдин куьмекдалди текстинай эсердин къилин фикир, иштиракзавай ксарин къилихар ачухардай гафар ва ибараяр жагъурун, гафаралди шикилар чӀугваз чирун;
- текстиниз талукъ суалриз масадан куьмек галачиз жавабр гуз, мах ахъай хъийиз (3 предложенидилай тИмил тушиз);
- пунктуациядин ва орфоэпиядин нормаяр вилив хвена аялрикай, хизандикай, тЕбиатдикай, йисан вахтарикай, дустарикай, гъайванрикай ва къушарикай 4-далай тИмил тушиз шиирар хуралай чир хъун;
- проза ва шиир къатӀуниз хъун;
- къилди жанраяр фольклордин (халкъдин сивин яратмишунар) ва художественный литература (мисалар, мискӀалар, келимаяр, махар (халкъдин сивин яратмишунрин, ва литературадин), гъикаяяр, шиирар) къатӀуниз хъун ва лугъун;
- кӀелай/кӀел тавур эсердин манадин гъавурдик кваз хъун: эсердин манадин гъакъикъатдин суалриз жавабар гун;
- яб акалай /яб акал тавур эсердин мана анализ ийиз алакъун: эсерда къиле физвай вакъиа галай-галайвал тайинарун, геройди авур кӀвалахдиз къимет гун (хъсан ва пис), гъавурдик квачир, четин гаф словардай жагъуриз алакъун;
- кӀелай/кӀел тавур эсердин мана веревирд авун ва ана иштиракун: суалриз акъалтӀай жавабар гун, жуван фикирар лугъун, суьгъбетда литературадин понятияр (автор, герой, тема, эсердин мана, эсердин къил) ишлемишун, жуван жавабар текстинай тестикъарун;
- теклифнавай пландикай, шикилдикай, суалрикай даях къуна эсердин мана галай-галайвалди суьгъбет авун;
- 3 предложенидилай тИмил тушиз кӀелай эсердин манадай жуван фикирар лугъуз хъун;

- теклифнавай махунин сифте кыл жуван гафаралди давамар хъвун, текст туькIуьрун (3 предложенидилай тIимил тушиз);
- тайин темадиз талукь ктаб хкягъиз алакьун;
- кIелай эсердин ва я чIукунин куьруь мана-метлеб хълагъун;
- ктабдин тIварцIяй, жилдинай, кьвед лагъай жилдинай, кылерай, сифте гафунай, шикилрай кыл акъудиз хъун;
- темадин кылин мана, адан кьурулуш жува-жуваз тайинарун; текст манайриз пайиз, абуруз кылер гуз чирун;
- гьар жуьредин малуматрихъ галаз кIвалахиз чирун;
- вирида санал иштирак авун: суалриз жавабар гуз алакьун, са темадай рахун, юлдашдин рахунрихъ яб акалун, суьгъбет фидай арада текст ишлемишиз алава яз жавабар гун;
- ктабар кIелунин гигиенадин къайдайрал амал авун, ктабар хуьз вердишарун.

2 – КЛАСС

Йисан эхирда **кьвед лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хъун лазим я:

- учебный задачар гьалдайла кIелунрин метлеблувилерин гъавурдик хъун ва уьмуьрдин жуьреба-жуьре вакъиайра ишлемишун: учебный задачайрихъ галаз къадайвал ван акъудна кIелунилай жува-жуваз кIелунал элячIун, жуьреба-жуьре (чирунин, танишвилини, ахтармишунин, тамашунин) кIелунриз элкьуьрун, кIелай эсеррай халкъдин сивин яратмишунрай ва литературадин эсеррай жуван ва маса халкъарин адетар, яшайиш, дуланажагъ, эдеблу кьиметлувилер жагъурун;
- кIелунин ериш, дуьзвал, эсерлувал са къадар хъун, гъавурдик кваз кIелунин дережа хкаж хъун;
- дуьз, гъавурдик кваз, ачухдиз, ван хкажна ва бес къадардин зарблувал аваз (са минутда 30-40 гаф) кIелиз алакьун;

- пунктуациядин ва орфоэпиядин нормаяр вилив хвена Ватандикай, школадикай, тебиатдикай, йисан вахтарикай, дустарикай, риваятрикай, кьугьунрикай, баркаллу рухвьирикай 7-8-далай тимил тушиз шиирар хуралай чир хьун;
- проза ва шиир кьатуниз хьун, текстинин художественный кьетенвилерин ва чал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекьигунар, метафораяр жагьурун (терминар галачиз);
- келай/кел тавур эсердин манадин гьавурдик хьун: эсердин манадин гьакьикьатдин суалриз жавабар гун;
- яб акалай /яб акал тавур эсердин мана анализ ийиз алакьун: эсерда кьиле физвай вакьиа галай-галайвал тайинарун, геройди авур кьвалахдиз кьимет гун (хьсан ва пис), гьавурдик квачир, четин гаф словардай жагьуриз алакьун;
- кьилди жанраяр фольклордин (халкьдин сивин яратмишунар) ва художественный литература (мисалар, мискалар, келимаяр, махар, риваятар (халкьдин сивин яратмишунрин, ва литературадин), гьикаяяр, шиирар) кьатуниз хьун ва лугьун;
- текстинин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагьурун, келай эсердиз кьимет гун. Текстинин мана-метлеб муаллимрин суалрин ва я учебникда ганвай пландин куьмекдалди хьлагьун;
- гафаралди текстиниз талукь шикилар чугун. Гьикаядин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз тамамдиз ахьайиз хьун;
- эсердиз талукь шикилдин мана-метлеб ачухарун, текстинай адаз талукь предложенияр жагьурун;
- текст паяриз паюн, абуруз кьилер гун, муаллимдин куьмекдалди келайдан кьилин фикир тайинарун;
- мукьва манаяр авай гафар гекьигун, гзаф манаяр авай бязи гафарихь галаз таниш хьун, муаллимдин куьмекдалди текстина кьиле физвай крариз, иштиракзавай ксариз, тебиатдин шикилриз талукь гафар (абуруз кьимет гузвай) жагьурун ва абурун куьмекдалди шикилар чугун;

- кІелай/кІел тавур эсердин манадин гъавурдик хьун: эсердин манадин гъакъикъатдин суалриз жавабар гун;
- яб акалай /яб акал тавур эсердин мана анализ ийиз алакьун: эсерда кбиле физвай вакъиа галай-галайвал тайинарун, геройди авур кІвалахдиз кьимет гун (хъсан ва пис), гъавурдик квачир, четин гаф словардай жагъуриз алакьун;
- кІелай/кІел тавур эсердин мана веревирд авун ва ана иштиракун: суалриз акъалтІай жавабар гун, жуван фикирар лугъун, суьгъбетда литературадин понятияр (автор, литературадин герой, тема, эсердин мана, эсердин кьил, гекъигунар, эпитетар, метафораяр) ишлемишун, жуван жавабар текстинай тестикъарун;
- эсердин мана галай-галайвал хкъягна, геройдин мецелай, 3 лагъай касдин мецелай суьгъбет авун;
- эсер ролриз пайна кІелун, кІелай эсеррай са бязи шикилар сегънеламишун;
- ганвай темадай эсердин манадикай жуван фикирар лугъун (5 предложенидилай тІимил тушиз);
- мисалар, мискІалар, махар, гъикаяяр тукІуьриз алакьун;
- ктабдин тІварцІай, жилдинай, кьвед лагъай жилдинай, кбилерай, сифте гафунай, шартІуналди ишлемишнавай лишанрай кьил акъудиз хьун;
- темадин килин мана, адан къурулуш жува-жуваз тайинарун; текст манайриз пайиз, абуруз кбилер гуз чирун;
- гъар жуьредин малуматрихъ галаз кІвалахиз чирун;
- вирида санал иштирак авун: суалриз жавабар гуз алакьун, са темадай рахун, юлдашдин рахунрихъ яб акалун, суьгъбет фидай арада текст ишлемишиз алава яз жавабар гун;
- справочникрикай ва маса иллюстративный материалрикай менфят къачун;
- ктабрин выставкадихъ, кІелун лазим тир ктабрин тІварар плакатдихъ галаз (І зур йис), лап регъят карточкайрихъ галаз (ІІ зур йис) таниш хьун;
- учебный задачадихъ галаз къадайвал алава информация агакьун патал справочный литература ишлемишун.

3 – КЛАСС

Йисан эхирда **пуд лагъай класс** кутьягъзавай аялриз ихътин чирвилер хъун лазим я:

- халкъдин сивин яратмишунрай ва художественный литературадин эсеррай жуван ва маса халкъарин адетар, яшайиш, дуланажагъ, эдеблу къиметлувилер жагъурун ва абуруз къимет гун;
- учебный задакадихъ галаз къадайвал ван акъудна ва жува-жуваз келунрин жуьреяр (чирунин, танишвилини, ахтармишунин, тамашунин) элкьюрна келун;
- гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз (са минутда 50-60 гаф) келун;
- келай эсеррин тематикадихъ галаз къадайвал 8-10 шиирдилаи тимил тушиз хуралаи чирун;
- художественный эсерар чирвилер гудай (познавательный) текстерикай чара ийиз хъун;
- ганвай темадай келай/ва я яб акалай текстинин бинедаллаз эсердин манадикай жуван фикирар лугъун (8 предложенидилаи тимил тушиз);
- эсер ролриз пайна келун, келай эсеррай са бязи шикилар сегънеламишун;
- текст анализ ва интерпретация ийидайла (хабардин, шикилар чугунин, фикирар лугъунин) чалан жуьреяр ишлемишун;
- прозадин ва шиирдин чал къатунун: текстин художественный къетленвилер къалурун (рифма, строфа), лирикадин эсер эпический эсердилаи чара ийиз хъун;
 - художественный эсерда киле физвай вакъайрин галай-галайвал, абурун арада алакъаяр тайинарун;
 - текстинин мана-метлебдиз талукъ жаваб, текстинай хкъана келна, тестикъарун.
- маса куьмек галачиз текст паяриз паюн, абурукай важиблуди хкъагъун ва муаллимдин куьмекдалди вири эсердин къилин фикир тайинарун;
- келай текстинин план тукъуьрун, муаллимдин куьмекдаалди адан мана-метлеб хълагъун, текстиниз гафаралди шикилар чугун;

- гафаралди шикилар чӀугунин къайда ишлемишна, кӀелай текстинин мана-метлеб тамамдиз ва хкъана хълагъун;
- жуван гуьзетунрал бинелу хъана ва я школадин яшайишдай гъикая туькӀуьрун;
- гъикаяда жуьреба-жуьре чӀал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун;
- иштиракзавай ксар, вакъияяр къалурун, тӀебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун;
- иштаракзавай ксарин кӀвалахриз къимет гун (муаллимдин куьмекдалди);
- художественный эсердин чӀалан бязи къетӀенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш хъун: махуна тежедай крар хъун, басняда айгъам хъун, шиирда рифма;
- къилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар жагъурун;
- текстиниз талукъ тапшуругъар масадан куьмек галачиз тамамарун;
- кӀелай эсердикай куьруь отзывает туькӀуьрун;
- кӀелай эсердин мана жува эхирдалди давамар хъувун;
- кӀелай эсердай ранглу иллюстрацияр ишлемишиз текстер туькӀуьрун;
- учебный задачихъ галаз къадайвал изданидин аппарат ишлемишун (ктабдин жилд, къилер, аннотацияр, иллюстрацияр, сифте гаф, сноскаяр ва мсб.)
- жува-жуваз кӀелун патал ктабар хкъагъун, картотека ишлемишун, жува кӀелай ктабдикай суьгъбет авун;
- библиотекадай лазим ктаб хкъагъиз алакъун.
- учебный задачихъ галаз къадайвал алава информацияр (малуматар) агакъун патал справочный литература, Интернетдин такъатар ишлемишун.

4 – КЛАСС

Йисан эхирда **къуд лагъай класс** куьтягъзавай аялриз ихътин чирвилер хъун лазим я:

- учебный задакадихъ галаз къадайвал ван акъудна ва жува-жуваз келунрин жуьреяр (чирунин, танишвилин, ахтармишунин, тамашунин) келунриз элкьюьрун;
- келай эсердин кылин метлеб ачухарун, ам жуван гафаралди лугьун;
- гъавурдик кваз, дуьз, фад-фад, эсер ийидайвал тамам гафаралди эсер авунин такьатар (паузаяр, манадаин ударение, келунин ериш ва ванцин агъуз-винизвал) ишлемишиз, литературадин чалан нормаяр хвена келун;
- таниш тушир текст са декъикада 75-80 гафунин еришдалди келун;
- келай эсерин тематикадихъ галаз къадайвал 10-12 шиирдилай тимил тушиз хуралай чирун;
- художественный эсерар чирвилер гудай (познавательный) текстерикай къатуниз хьун;
- прозадин ва шиирдин чал къатуниз хьун: текстина ишлемишнавай гафарин манаяр чир хьун, абур жуван рахунра ишлемишун, иштиракзавай ксар, вакъияяр ва мсб. ачухдиз къалурун патал ишлемишнавай гафар, ибараяр (эпитетар, тешпигъар, мягкем ибараяр, метафораяр) жагъурун;
- гъи текст хъайитлани гъавурдик кваз яваш ванцелди келун;
- текстинин паярин манадин жигъетдай алакъаяр тайинарун, гъикаядин ва я макъаладин план туькюьрун;
- жува-жуваз туькюьрнавай пландин бинедалаз, тамамдиз, хкъана ва куьруьз текстинин мана-метлеб ахъай хьувун. Мана-метлеб хълагъдайла, галай-галайвал хуьн;
- шикил кхьинин ва жуван фикир лугьунин элементар кваз тебиатдин, иштиракзавай касдин акунрин, диалог гъикая авунал дегишарна, текстинин мана-метлеб ахъай хьувун;
- гъикаяда иштиракзавай ксарин чалан винел гуьзетунар, абурун крар гекъигун, къалурзавай вакъияйрихъ ва иштиракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун;
- иштиракзавай ксарикай садан тварцихъай, ихтилатчидин твар дегишарна, масадан тварцихъай текстер чара ийиз алакьун;

- кылдин фольклордин (халкьдин сивин яратмишунрин) жанраяр (гысабунар, мисалар, мискIалар, халкьдин манияр, гъайванрикай, яшайишдин, суьгъурдин махар) кьатIуниз хьун, маса халкьарин халкьдин сивин яратмишунин эсерар мисалар яз гьун, абур чир хьун;
- текст анализ авун: текстинин тема ва кылин мана тайинарун, вакъиа галай-галайвал хуьн, текстина хьанвай вакъиаяр дуьздал акьудун;
- геройриз характеристика гун, абуру авур кIвалахдиз кьимет гун, геройдин кылих, кьамат, тIебиатдин шикилар текстинай цIарар жагъурун, абурун крар гекьигун, жуван фикирар лугьун;
- яб акалай/кIелай эсер веревирд авун, жуван фикирар лугьун;
- текстинин план тукIуьрун, галай-галайвал, куьруь, хьяна, геройдин тIварцIихъай (хуралай ва я кхьена) суьгъбет авун;
- эсер ролриз пайна кIелун, са куьруь вакъиадин чIук сегьнеламишун;
- ганвай темадай (10 предложенидилай тIимил тушиз) жуван фикирар лугьун, (хабардин, фикирар лугьунин, шикилар чIугунин) чIалан жуьреяр ишлемишиз сочинение кхьин;
- кIелнавай эсердикай куьруь отзыв тукIуьрун;
- кIелай эсердай, иллюстрациядай суьгъбет тукIуьрун;
- кIелай эсер жува давамар хьувун;
- аялрин гафарин кьадар артмишун ва чIал гегьеншарун;
- учебный задачихъ галаз кьадайвал изданидин аппарат ишлемишун (кIабдин жилд, кылер, аннотацияр, иллюстрацияр, сифте гаф, приложение, сноскаяр, кьейдер ва мсб.)
- жува-жуваз кIелун патал кIабар хьягьун, картотека ишлемишун, жува кIелай кIабдикай суьгъбет авун;
- библиотекадай лазим кIаб хьягьиз алакьун;
- учебный задачихъ галаз кьадайвал алава информацияр (малуматар) агакьун патал справочный литература, Интернетдин такьатар ишлемишун.

Чтение 1 класс. 1 час в неделю. В году 34 часа.

№	Темаяр	Сат	Числ	Слов.к1вал.	Мурад	Проблем. тема дай материал	Оборудов. ва нагляднос ть	К1валин к1вал.ва тикрардай тема.
1	Сесер.Ачух ва ачух тушир сесер.Слог.Алф авит.	1	7.09	Класс,муаллим, аял, аялрин жерге,гада, руш.ва мсб.	Ачух ва ачух тушир сесер чирун.	Лезги ч1алан алфавитдихъ галаз танишарун.	Ктабдин шикил.	1-классда к1валин к1валах гудач.
2	«А,И, У»Тьярфар квай гафар чирун ва кхьин.	1	14.05	Диде,буба, дах, бах, вах,стха, баде, хтул,хзан, т1ур, чук1ул, незва, хьвазва.	Цийи гафар таржума авун.	Алфавитда авай зат1ар лугьуз тун.	Ктаб, шикилар.	
3	«М,Л»Тьярфар квай гафарал	1	27.05	Хам,кума,мирг ,макьам ва мсб.	Гьайванар чир хьун.	К1валин ва чурьлдин	Ктабдин шикилар.	

	к1 валах.					Гьайванар чирун		
4	Ачух тушир сесер «Ш,Н,С» гьарфарал к1 валах. гьарфа р ва гафар кхьин.	1	18.03	Сини, сал, Сунa, аслан	30-31 чинай гафар кхьйда, слогрин кьадар лугьуда.	Чуьлдин ва к1валин гьайванрткай суьбета..	Ктабдин шикил, алава шикилар.	
5	Ачух тушир «Р,В» гьарфар к1 елун ва кхьин.	1	5.10	Расим, Насир ,рушар,вал, вар,лув, Сувар ва мсб.	Кьугьунрикай суьгьбет авун. Ч1ал гегьеншарун.	Предложенияр туьк1уь-рун, гафара слогар чара авун.	Игрушкавар ,ктабдин шикилар.	
6	«З,Ф»сесер ва гьарфар.К1 елун ва кхьин.	1	21.10	Зун,зул, зунжур Рамиз,Замир Ризван ва мсб. Фарман, Шафи ,афни,алафар.	Гафара ачух ва ачух тушир сесер лишанралди чара ийиз чирун.	Предложенияр туьк1уь-рун, гафара слогар чара авун.	Ктабдин шикилар.	
7	«К, Г» сесер ва гьарфар. К1 елиз ва кхьиз хьун	1	13.10	Кам, ким, кул Камил,Малик Кимран кавал гар, гам муг	Предд. туь- к1уьриз чирун.	Гафар, слогар, предложенияр.	Ктабдин шикилар ва алава	

			шараг.			шикилар.	
8	«Б» сес ва гъарфар квай гафар к1 елун ва кхъин.	1	Басир, Башир, бармак, б уба, бала, билбил.	Ктабдай гафар ва предл. кхъиз вердишарун.	[Б] гъарф квай гафар, слогар. кхъин.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
9	«Й, Т» гъарфар ,абур квай гафар к1 елиз ва кхъиз.	1	Лайих ,лай- лай, йиф, йис, май .Айна, айна, маймун, ма йва.	Гафар к1 елун слогариз чара ийиз хъун ва кхъин.	Гафарин гъавурда гъатун , таржума ийиз хъун.-	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
10	«П, Д» сесер ва гъарфар .к1 елиз ва кхъиз.	1	Пун, пул, пириш, турп, дабан, дугун, дур на.	Цийи тарсуник квайгафарин манна чирун.	Къилди к1 елиз хъун, кхъиз хъун..	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
11	«Ж» сес ва гъарф.62-63 чинал к1 валах. Гъарф ,гафар, ва предл.	1	Жамал, Жалал, Умужат, Жанисат .Жив, жилд, хваж амжам.	Цийи гафарин гъавурда гъатун.	.Кхъизвайдан гъавурда гъатун.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава	

	к1 елун кхьин						шикилар.	
12	«Е» гьарф ва адан сесер.65 чин кхьиз.	1	30.11	Дере, дерди, дер ин, демек , еридеве ва мсб..	Ц1 ийи гафар чирун.	Ц1 ийигьарф квай текстинал к1 валах ийиз хьун.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
13	«О» гьарф ва ам квай гафар кхьиз.	1	7.12	Омар, орден, почта комплас.	Огьарф ва [о]сес чирун. Ч1 ал гегьеншарун.	[о] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
14	«Ч» гьарф квай гафар к1 елиз ва кхьиз.	1	11.12	Чарх, чхра, верч, гичин дерзичи, зурнеч и.	Гьарф ва [ч] сес чирун. Ч1 ал гегьеншарун.	[ч] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
15	«Ц» гьарф ва гафар к1 елиз, кхьиз.	1	21.12	Цал. кац, пацар цил.	Гьарф ва [ц] сес чирун. Ч1 ал гегьеншарун.	[ц] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	

16	Я гъарф ,гафар ва предл. к елиз , кхъиз.	1	28.12	Яб, сят, Ямудин, С аяд тая.	Я гъарф ва адан сесер чирун. Ч ал гегъеншарун.	[Я] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
17	«Ю»гъарф ва сесер.Ю гъарф к елиз ва кхъиз.	1	9.01		[ю] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ваалава шикилар.		
18	«Е»гъарф ва ам квай гафар,предлож. к елиз, кхъиз.	1	18.01		[Е, йо»] сес квай гафар, слогар, предло- женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.		
19	«Ъ», « ь»гъарфар ,гафар ва предл. к елиз ва кхъиз.	1	25.01	Ваь, неъ,яь,Муьмин, Муьминат	Ъ знак квай гафар словардай жагъуриз кхъин.	[ъ] квай гафар, сло-гар, предло-женияр. «Ъ»гъарф квай гафар кхъиз хьун.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
20	«Ы» гъарф ва гафар к елун	1	1.02	«Ы» гъарф квай гафар словардай	«Ы» гъарф ва[ы]	[ы] сес квай гафар, сло-гар,	Алфавит. Ктабдин	

	ва кхьин.			жагъуриз кхьин.	сес чирун. ЧIал гегъеншарун.	предло-женияр.	шикилар ва алава шикилар.	
21	«Уь» гъарф ва ам квай гафар кIелун ва кхьин.	1	8.02	Жум, жикIи, жузунар, инжир, ужуз.	«Уь» гъарф ва[уь] сес чирун. ЧIал гегъеншарун.	[уь] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
22	«Гъ» гъарф ва ам квай гафар чирун ва кхьин. «Гъ» гъарф квай гафар кIелун.	1	15.02	Гафар ва слогар кIелун ва кхьин.	«Гъ» гъарф ва[гъ] сес чирун. ЧIал гегъеншарун.	[гъ] сес квай гафар, слогар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
23	«Къ» гъарф , гафар ва предл. кIелун ва кхьин.	1	22.02	Къад, къиб, къав, къув	«Къ» гъарф ва [къ] сес чирун. ЧIал гегъеншарун.	[къ] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава	

					«Къь» гъарф кхъиз хьун.		шикилар.	
24	«Хъь» гъарф, гафар ва предл. кхъин.	1	19.02	Хъвер, хъвалахъ, хъач, хъел, хъен, хъсан.	«Хъь» гъарф ва [хъ] сес чирун. ЧI ал гегъеншарун.	[Хъ] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
25	«Гъь» гъарф, гафар, предл. кI елун ва кхъин кхъин.	1	7.03	Гъер, Гажин, Гъамид, Гъасан, Гъемзет, Гъалимат, патъ.	«Гъь» гъарф ва «Гъь», сес чирун. ЧI ал гегъеншарун.	«Гъь» сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
26	«Хъь» гъарф ва абур квай гафар кI елун ва кхъин.	1	14.03	.	.	.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
27	«Къь» гъарф ва сес. «Къа»	1	18.03	.Къиф, къар, къел, гъекъ, къил, къул,	«Къа» гъарф ва [къ] сес чирун.	[къ] сес квай гафар, сло-гар,	Алфавит. Ктабдин	

	гъарф квай гафар кI елиз ва кхъиз				ЧI ал гегъеншарун.	предло- женияр.кI елун ва кхъин.	шикилар ва алава шикилар.	
28	«КI» гъарф ва сес. Чирун чинI 12-115	1	4.04	КI алуб,кI араб,к I ек,кI ар,кI араб балкI ан.	«КI» гарф квайгафарал кI валах.	«КI» гъарф квай гафар ва предл.кI елизва кхъиз хьун.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
29	«ПI» гъарф ва ам квай гафар кI елун, ва кхъин.	1	11.01	ШапIа,хапIа, шенпIи,тупIар,т ипIер ва мсб.	ПI гъарф ва сес чирун. ЧI ал гегъеншарун.	[ПI] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр. кI елун ва кхъин .	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
30	«ТI» гъарф ва «тI» сес квай агафар,предл. кI елиз ва кхъиз	1	18.04	ТIуб,тIур,тIуьн тIям,тIимил,мук IратI.Зул текст кI елун.	ТI гъарф ва ам квай гафар чирун.	[Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава шикилар.	
31	«ЦI» гъарф ва сес. «ЦI» гъарф ва	1	25.01		«ПI» гъарф ва [пI] сес чирун. ЧI ал	[ПI] сес квай гафар, сло-гар, .гафар ва	Алфавит. Ктабдин шикилар	

	ам квай гафар к1 елиз ва кхьиз.				гегьеншарун.	предл. к1 валгахун	ва алава шикилар.	
32	«Ч1» гьарф ва сес чирун.гафар ,предл. к1 елиз ва кхьиз.	1	4,05		«Ч1» гьарф ва сес чирун. Ч1 ал гегьеншарун.	[Ч1] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава ва алава шикилар.	
33	«Щ» сес ва «шта» гьарф к1 елиз ва кхьиз.	1	16,05	Борщ, глащ, щетка, ящик ва мсб. Емишар текст к1 елун предл. кхьин.	«Щ» гьарф ва сес чирун. Ч1 ал гегьеншарун.	[Щ] сес квай гафар, сло-гар, предло-женияр к1 елун ва кхьин.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава ва алава шикилар.	
34	«Э» гьарф ва сес. Гафар к1 елиз ва кхьиз.	1	13,05	Эхир, Эмир, Эме Эсли, эхир, эвел, э сед,	Ч1 ч1, Щ щ гьарфар ва [ч1, щ] сесер чирун. Ч1 ал гегьеншарун.	[Э] сес квай гафар, слогар, предло-женияр.	Алфавит. Ктабдин шикилар ва алава ва алава шикилар.	

Планы для 2го класса (литература.) 34 час , в неделю 1 час.

№	Темы	час	Чис	Слов. Работа.	Цель.	Проблемы.	Оборуд ов. ва нагляд- ность	Дом. Работа.
1	Хважамжам. Якьуб Яралиев.	1	4.08	Хважамжам, гурь гурьл, зерифди, безеклуди.	Текст эсерлудаказ клелун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Расказдин ч1ал гурьзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 6-7. К1елиз
2	Рурфун ц1ай. Фикрет Гьажиев.	1	4.05	Азадвал, кьекьи фна	Гьикая эсерлудаказ клелун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Гьикаядин ч1ал гурьзетун.	Ктаб.	Чин 10-11. Эсер. клели 3.
3	Сулейманан меслят. Абдулбари Магьмудов. Рагьиб Магьмудов.	1	4.09	Перт хьана, дигизвай.	Сулеймана меслятар эсерлудаказ клелун ва адан мана ачухарун.	Меслятрин гьавурда дурьздаказ гьатун.	Ктаб.	Чин 16-17 Эсер. клелиз
4	Фу. К1ириви Багдадин	1	4.08	.	Шиир эсерлудаказ клелун ва адан мана ачухарун	Шиирдин ч1ал гурьзетун.	Ктаб.	Хуралай чириз.
5	Зул. Алибер Фатахов.	1	5.10	Дурнавар, балугь чи, чилер .	Шиир эсерлудаказ клелун	Шиирдин гьавурда гьатун	Ктаб. ши килар.	Чин. 21. клелиз

6	Шамсудин Тагъиров.Зулун пешер.	1	12.10	Инсаф,чуглахд из,гьал- агьвал,т1ебиат.	Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун.	Шиирдин ч1ал гьызетун.	Ктаб.	Чин 23. Эсер.к1елиз.
7	Къушар куьч жезва .Межид Гъажиев.	1	19.10	Давам гунн,къармах, гьужум.	Рассказ эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун.	Шиирдин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 23-24. Эсер.к1елиз.
8	Пакизат Фатгулаева. Пси- пси псайди. .	1	22.10	Жагъа, бици, себет,чуьнуьхгу мбат1 керчекарни..	Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун.	Шиирдин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 36-40. Эсер.к1елиз.
9	Сик1.	1	9.11	Элкъвей вир,луж.сирнав на	Гьикая эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун.	Гьикаядин ч1ал гьызетун.	Ктаб.	Чин40-41. Эсер.к1елиз.
10	Гъайванрин уьмуьр. З. Эльдарова.	1	16.11	Пеленг,гьуьлуь н киц1,,кит,зоопа рк,питомник, заповедник, угорь, зеркальный карп.	Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гетьеншарун.	Шиирдин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 41-42. Эсер.к1елиз.
11	К1елер.	1	23.11	К1ел, карч.	Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гетьеншару	Шиирдин ч1ал гьызетун.	Ктаб.	Чин 46. Шиир хурадай чириз.

12	Кефчибег Имуча-муча. Дустар. Седлак ыет Керимова.	1	50.11	Дурьшуыш, хвеш и, бицлек.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун.	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 54-55. Суалриз жавабар.
13	Къушар чи дустар я.Н. Мирзоев, С Гъажиев.	1	7.12	Набататар, чепелукъ, белвер, крайгъударвал.	Гыкая эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Гыкаядин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 58-59. Эсер. к1елиз.
14	Забит Ризванов. Эслидин цубк.	1	11.12	Атир, булл, хейлин.	Гыкая эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун.	Гыкаядин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 62-63. Эсер. к1елиз.
15	Жуван зегьмет. Межид Гъажиев.	1	11.12	Вижевай, калкьарлуз, уьтери, яру тав, иштагьдалди.	Гыкая эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Цлий тарсуннин гъавурда гьатун.	Ктаб, шикила р.	Чин 63-65. Эсер. к1елиз.
16	К1 ириви Багьадин. Тар.	1	28.12	Тегьмезханар, и нжияр, тазункай.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб.	Чин 65. Эсер. к1елиз.
17	Хуьруын нуьк1. Р. Тагьирбег ов.	1	11.01	Ч1ерейрик, зиянкар, барабар, л ак.	Гыкая эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Гыкаядин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 66. Эсер. к1елиз.
18	Биц1екар.	1	18.01	Кьалмакьал,	Шиир эсерлуду.	Шиирдин ч1ал	Ктаб,	Чин 74-75.

				Т1амайрал, Гьал иб, Гьунар.	даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	гүзетун.	шикила р.	Эсер.к1елиз.
19	Кьанундиз муьт1уьгарна. Марал Базаева.	1	25.01	Парталар, кьанун, кьачагьди, бизнес-бизнес буйругь, бах.	Шиир эсерлудакказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гүзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 75-76. Эсер.к1елиз.
20	Ханбиче Хаметова. Туп.	1	1.02	Чими ийизва, гүьжетар ийизва, муькуьди, зат1ни хьанач, ст1ал, и арада.	Гьикая эсерлудакказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Гьикаядин ч1ал гүзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 76-77. Эсер.к1елиз.
енеп 21	Забит Ризванов. Суал.	1	8.02	Гүьлге, зирек, Дерин.	Шиир эсерлудакказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гүзетун.	Ктаб.	Чин 79-80. Суалриз жавабар гүз.
22	Салам кье сефил я.	1	15.02	Гьарай-вургьай, кьурша гьар кьун, начагь.	Шиирдал к1валах.	Махунин ч1ал гүзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 81-82. Эсер.к1елиз.
23	Газарар. Шамсудин Исаев.	1	22.02	Верхи, тлакьурнавай.	Расказ эсерлудакказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал	Расказдин ч1ал гүзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 91-93. Эсер.к1елиз.

24	Хурре кырьд. Абдул Муталибов.	1	29.02	К1убан, гьавалат, т1ушу нзава.	Шиир эсерлу-даказ к1елун ва адан мана ачух.	Хуьът1уьн шикилрив танишарун.	Ктаб, шикила р.	Чин 94-95. Эсер.к1елюз.	
25	Ст1алл Мусаиб.Хуььт1уьн чуьл	1	7.03	Дере-тепе, гьайбатар.	Шиир эсер ийидайвал к1елун.	Шиирдин гьавурда гьатун.	Ктаб.	Чин 97-98. Эсер.к1елюз.	
26	Баркалла Айна.	1	14.03	Тул-тул ,туьхуьрун.	Расказ эсерлу-даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гьузетун.	Ктаб, шикила р.	Чин101-102.Сулриз жавабар.	
27	Живедин аялар.Азиз Алем.	1	21.03	Гьузетнай, лезет,эглеш хьана ,лирли..	Шиир эсерлу-даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гьузетун.	Ктаб.	Чин 102-103. Эсер.к1елюз.	
28	Лагувал. Абдуселим Исмаилов.	1	14.04	Кьемквердин,а вазрин,кьурбан Д.	Шиир эсерлу-даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гьузетун.	Ктаб.	Шиир.к1елюз.	
29	Багьманчинни адан рухьвар. Лев Голстой.	1	14.04	Рухьвар,кьейид алай кьулгухь, кьилай – кьилиз.	Гьикая эсерлу-даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал	Гьикаядин ч1ал гьузетун.	Ктаб.	Чин 116-117 Эсер.к1елюз.	

31	Курьк вад.	1	18.04	К1вегь, хवेशиви ли, темпелвиле р	гегьеншарун. Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Ч1ийи тарсунин гъавурда гъатун.	Ктаб, шикила р.	Чин 117-118. Эсер.к1елиз.
32	Баркалла ваз, чан багла!	1	25.04	Баркалла, чали шмиш, мектеб.	Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гъзетун.	Ктаб.	Чин 123.
33	Ам чи баде я. Рамазан Велибетов..	1	16.05	Къелемар, киклизва, акъажун, кесек, мягытел хвана.	Гыкая эсерлу- даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Гыкаядин ч1ал гъзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 135-137. Эсер.к1елиз.
34	Сик1ни гъуьлягъ.	1	13.05 30.05	Сефердиз финн, алчуд хвана, весият, па цалди.	Мах эсерлу-даказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Махунин ч1ал гъзетун.	Ктаб, шикила р.	Чин 134-136. Эсер.к1елиз.

Планы для 3 -го класса (литература) (34час)

№	Темы	час	час	Слов. работа.	цель	Проб. Матер.	Оборуд. и нагляд.	Дом. работа
1		2						
1	Ажеб хьсан зат 1 я мектеб! С.Сулейман	1	1. 09	Мектеб, метлеб, Гьафил, табдил, велед	Шиир эсерлу-даказ клелун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 3. Эсерлуд. клелиз.
2	Сагаман «4» А.Кьардаш.	1	8. 09	Зверна, Ажузвал, кьехуьнмир, мягьтел, дуьшуьш.	Шиир эсерлу-даказ клелун ва адан мана ачухарун. Ч1ал гегьеншарун.	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, школади шикилар	Чин 4. Эсерлуд. клелиз.
3	А. Саидов Школадиз вач.	1	10. 09	Тахсирлу туш, жемир яргъаз, базарар.	Шиир эсерлу-даказ клелун ва адан мана ачухарун.	Шиирдин ч1ал гувзетун. Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 9-10. Эсер. клелун.
4	Ибрагим Гьувсейнов. Зул.	1	11. 09	Зурне-далдам, Гьенел, куркур. Куркурри хьиз, рик1-чан, мирги гьалар, танар тик тир кьавахар.	Шиир эсерлу-даказ клелун.	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 20.

5	Абдул Фетярь. Зулун гар.	1	6.	Куркурри хьиз,рик1-чан,мирги Гьалар,танар тик тир кьавахар	Шиир эсерлу-даказ к1елун .	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, гатужай шикилар	Чин 22. Эсерлуд. к1елиз.
6	Ш.-Э. Мурадгов. Ажеб жедай.	1	13. 10	Хьутьуьл ястух,няметар,хушдаказ,милл етар,сергьатар,жасузвал.Фит 1неяр.	Шиир эсерлу-даказ к1елун.	Шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктаб, зулун шикилар	Чин 26. Эсерлуд.к 1елиз.
7	Рамазан Юсуфов. Ктаб рахазва.	1	10.	Кьуран тийир язун буллах,гьилле,табрафтар.	шиирэсерлудаказ к1елун ва анализ авун.	шиирдин ч1ал гувзетун.	Ктабмих виз хуьзвайб урун мисалар.	Чин30. Эсерлуд. к1елиз.
8	Ст1ал Сулейман. Назани.	1	27. 10	Миллет,авам,кесиб синиф,авам,илимдин к1венк1вел,мектебдиз алад зирек	Хьсандиз к1елиз .	Метлеб лугьун	Ктаб.	Шиир хуралай чириз.
9	Амалдар Девришни мискьи Манаф.	1	10. 11	Пепе, кьужа, назик, сефилдиз, кефсуз, кьалунин к1вачер,кьвеч1ил хьун,гьулдан-динди.	расказ эсерлу-даказ к1елун.	Махунин ч1ал гувзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 36-40 суьгь-бетиз.

10	Дагъви я зун. А.Саидов.	2-10-11	Гъ ам, месэла, гъал авун. Садлагыана, ийир-тийир, эляч1на хъфейла, хата. Япал к1уф эцигна.	Гыкая эсерлудаказ к1елун ва анализ авун.	Гыкаядин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 31,34. Эсерлуд. к1елиз, суьтбе- тиз.
11	Дагъви лекъ. Ш. Тагъиров.	17-11	Алим, гысабар, туьгмет, аялвал, чиг, рик1 ала.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана ачухарун. Ч1ал геленшарун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 38. Эсерлуд. к1елиз.
12	Мут1лакь Ш-Э. Мурадов.	14-11	Бундуьгьурьяс, къайгыанах , бурж, бейниван, мут1лакь.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва анализ авун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб.	Чин 40 Шиир хуралай чириз.
13	Хциз наситбат. Лезги Агьмед.	1-12	Леке, синих, алаш-булаш намерд, фит1не, мерддивай.	Шиир эсерлудаказ к1елун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 48-49. Эсерлуд. к1елиз.
14	К1ам ва буллах. Шамсудин Тагъиров.	8-12	К1ам, буллах, гуьртгурна къил туьк1вей патяхъ гуьлуьшан.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва анализ авун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 50-51. Эсерлуд. к1елиз, суьгьб.

15	Хвашкалди. Шагь-Эмир Мурадов.	1	Безетмишна, уьлкве, рапрап , ишигь, хвашкалди.	Шиир эсерлуда-каз к1елун ва анализ авун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 62-63. Эсерлуд. к1елиз, суьгьб.
16	Жив. Абдул Фетягь.	1	Тай, буьнжубькьда, чап, ажугь, пехьи. тебрик	Шиирдин гьавурда гьатун	Шиирдин ч1ал гуьзетун	Ктаб, шикилар	Чин 76. Эсерлуд. к1елиз, суьгьб.
17	Хьуьт1уьз Х. Тагьир.	1	Аба, либас, дерин к1амаь к1уртар, кьацу гатфар	Шиир дикьетдивди к1елун	Шиирдин ч1ал гуьзетун	Ктаб, шикилар	Чин 71-72. Суалриз жавабар
18	Бадедин куьмекчияр Дагьлар Абдуллаев	1	Ягьун, режбин авачирла; ч1улав цифер амачирла,	Шиир эсерлу-даказ к1елун .	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар	Чин 73-74. Эсерлуд. к1елиз.
19	Дарих хьанва Бахтияр. <i>Ш. Насретдинов</i>	1	Юмшагь, Бейнидиз, кьегьвал, ахлад, тик гуьнедай, хьуьч1уьк, таж	Шиирдин гьавурда гьатун	Шиирдин ч1ал ахтармишун	Ктаб.	Чин 76-77

20	Лапаткани ,лүмни нажах	1	Эи тегерда,күк1вар,сагыб,ишл емиш.	Шиир эсерлудаказ к1елүн.	Шиирдингь авурда гьатун	Ктаб. Шикилар	Чин77-78
21	Етим Эмин.Кьах т1уыр кац.	1	Циг, чайгун, кьучагьар, тепе, сенерар, госпиталь, Батальон.	Гьикая эсерлудаказ к1елүн ва анализ авүн.	Гьикаядин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шикилар	Чин 78-79. Эсерлуд. к1елиз, сутьб.
22	Лезги Ватан Зульффикьар Кьафланов.	1	Яру аскер, яру уьлкве, бахт, хиве авай бурж, уьлкведал Гьил яргы авун Ядигар, сергьят, сир гьымбет, серсер хьун, жакьракь.	Шиир эсерлуд-даказ к1елүн.	Шииррин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шикилар	Чин 82-83. Эсерлуд. к1елиз. Чин 90-91
23	Шарвели.Агь алар Гьажиев.	1	Кьуватлугу, гужлугу, кьуччагь, сува н яцар, ц1егьвер, миргер, чархар, хвалар, к1елед хев.	Рассказ дикьветдивди к1елда.	Рассказдин ч1ал гьызетда	ктаб	Чин84-85 Суалриз жавабар гуз.
24	Ватан. Буба Меликов.	1	Гегьенш, зегьметчияр, ц1ийиз туйк1уьрнавай рекьвер.	Шиир эсерлудаказ к1елүн ва анализ авүн.	Шиирдин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шикилар	Чин 86. Шиир хуралай чириз.
25	Ватан я им чи. Владик Батманов.	1	Мидаим, пак лезги халкь, гатфарин либас, шад хурравм	Шиир эсерлудаказ к1елүн.	Шиирдин ч1ал нуьзетун.	Ктаб.	Чин 87.суалри з жавабар.

26	Чун кьве вахни. А.Кьардаш	1	Гьыгьыл, ктаб к1елда бадедиз, рапунихь гьал акалда.	Шиир эсерлудаказ к1елун.	Шиирдин ч1ал гьызетун	Ктаб, шик илар	Шиир эсер ийидайвал к1елун.
27	Чан хва. Абдул Муталибов	1	Гьызел, режьяй патаз экъеч1мир, Ватандивай яртгыз къекъеч1мир.	Шиир эсерлудаказ к1елун.	Шиирдин ч1ал гьызетун	ктаб	Бубадин меслятар рик1ел хуьн.
28	Дуствилкай, ислягьвилкай мисалар.	1	Мисалрин манна метлеб ачухарун.	Мисалрин манна-метлеб чир хьун	Мисалрин ч1ал гьызетун	ктаб	Чин 90
28	Саидан вилер. Алирза Саидов	1	Кьурагьрин кьве вир, вилериз к1вахнава кьел, русватгьыб9шлнава, гуя, Клири Буба.	Баллада эсерлудаказ к1елун.	Баллададин ч1ал гьызетун.	Ктаб.	Чин 98-102 Эсерлудаказ к1елиз.
29	Рик1икай риваат. Б. Салимов.	1	Теймурленг, дагъвийрин сир, жалат1ар, хьиткьинна	Гьикая эсерлудаказ к1елун ва анализ авун.	Гьикаядин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шиклар	Чин 102-103. Эсерлуд. к1елиз, суьгьб.
30	Кьарини, кацни, кид. И. Агьмедов	1	Какур, Кацкици, Ихъни кацихь галаз рахазвай гафарин гьаврда тун.	Мах эсерлудаказ к1елун ва анализ авун.	махунин ч1ал гьызетун.	Ктаб, шиклар	Чин 104-106. Эсерлуд. к1елиз.

31	Кьелер. Жамидин	1	17.05	Тланур, свас, кефир, пери-шан, агьвалат, гьасятда, цаз, ятах.	Кыса эсерлудаказ К1елун ва анализ авун.	Кысадин ч1ал гьузетун.	Ктаб.	Чин 107-108. Эсерлуд. К1елиз.
32	Тухуз тахьай сик1. Халкьдин.	1	17.05	Хьчар Гьанва, яты, кьизмиш, гугрум, муштулухар, бутьуьн, азад хьана, межлис.	Махунин гьавурда тун.	Махунин гьавурда гьатун.	Ктабдин шикилар	Чин109-110.
33	Пепе хала. Шамсудин Исаев.	1	17.05	Кефсуз, кьавуз кул гун. кьалунин к1вачер, какадин кьил, ч1арч1ин гардан.	Ц1ийи тарсунин Гьавурда тун.	Темадин гьавурда гьатун.	Ктаб	Чин114-115. Суьгь6 ет хьийиз.
34	Сулейманан насиьатар. А. Магьмудов	1	17.05 31.05	Перишанвал, к1уртунин цен, таниш касс ва мсб.	Насиьатар эсерлудаказ К1елун .	Насиьатри н гьавурда гьатун.	Ктаб.	Чин 121-124. Суалр из жавабар гуз.

4 класс. Литература, 17 часов.

№	Темы	час	чис ло	Слов. работа.	Цель.	Проб. матер.	Оборуд. ва нагляд.	Дом. работа.
1	Дагълар Абдуллаев Хуьре пакамахъ.	1	11.03	Павун булут, кефи къумбар, хвеш, гуьзл емипда.	Шиир эсерлу даказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.		Чин. 14-15
2	Ст1ал Сулейман, Дербент шегвердиз.	1	25.03	Суракьда хьун, къурух, фыйтун, агъалияр, чар- гъавиз, утагъ, къунаг ь.	Шиир эсерлу даказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 15-17
3	Майрудин Бабаханов, Ваган.	1	9.10	Ч1имел, лакьан, чирагъ, к1убан.	Шиир эсерлу даказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб.	Чин 22-24 Са ч1ук хуралай чириз.
4	Шарвелидин веси. (Халкъдин къиса)	1	23.10	Кьуччагъ, тур, тепигмиш хьун, душманар къурмишун.	Кьиса эсерлу даказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	кьисадин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 31-33. Суалар ва тапшурутъар тамамарун.
5	Абдусетим Исмаилов, Нуьгведин ич.	1	13.11	Нуьгведин турпуц келемар..	Шиир эсерлу- даказ к1елун ва адан мана- метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 33-34. Шиир хуралай чириз.

6	Алибег Фатахов.Зул.	1	02.11	Дурнаар,ч1имел гъава, дурткъвээр.	Шиирэсерлудака 3 к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал губзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 38-39. Шиир хуралай чириз.
7	Асеф Мегъман.(1930-2015. Гъыжет.	1	11.12	къенер.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал губзетун.	Ктаб.	Чин 50-51 Суалар ва ташпурутъар тамамарун.
8	Алирза Саидов .Фу рахана.	1	05.12	Ашкара,т1анур..	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Шиирдин ч1ал губзетун.	Ктаб ,шикилар.	Чин 60-61. Суалар ва ташпурутъар тамамарун.
9	Кесиб касдин акбуллу руш.(Лезги халкъдин мах)	1	02.01	Лит,сейрдиз,карванс ара,гъамбархана.	Мах эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачухарун.	Махуунин ч1ал губзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 83-85. Эсерлуд. к1елиз, субгъбет хъийиз.
10	Къаридиз кумек гайи къушар. (Лезги халкъдин мах)	1	5.02	Тиших, ибадат авун	Махуунин манна -метлебдин гъавурда гъатун.	Махуунин ч1ал губзетун.	Ктаб,пик ил.	Чин 88-90. Эсерлуд. к1елиз, субгъбет ийиз.
11	Лезги халкъдин мисалар ва акбуллу келимаар.	1	19.02	Гъуьлягъ,мурдар	Мисалрин гъавурда гъатун.	Мисалрин ч1ал губзетун.	Диле- бубайриз чидай	Чин 91-92 мисалар чирун

	Шарвиплини Надира-Шага				Кыушунар, са десте.		Кыбса эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	Кыбсадин ч1ал гуьзетун.	мисалар кхьин.	Чин 85-86. Эсерлуд. к1елиз.
12	Алирза Саидов. Дувар квай игит.	1	11.03	Алмадик хьиз кылава квай, д1 айлапандин сел, душмандин рум гун.	Шири эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	Ширдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 97-99 Эсерлуд. к1елиз.		
13	Шага-Эмир Мурадов.(1913-1996) Партизандин паб.	1	7.04	Партизан кьанлу гьил, назик к1вач, магумат асмишун тепилмиш хьун, тар- мар авун Зулумдикай азадун.	Шир эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	ширдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб.	Чин 100-103. Шир фагьумлувиге дди к1елиз..		
14	Игитдин рик1 авай Мусаиб. (1914-1943)	1	75.04	Жиди, абадвал, эбеди яз амукьун.	Макьала эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	Макьалади н гьавурда гьатун.	Ктаб, шикилар.	Чин 103-106 Эсерлуд. к1елиз, суьльбет ийиз.		
	Кьагьриман хва.			Бедбахтвал, мусибат, хушуналдди.	Мах эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	Махунин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, шикилар.	Чин 106-108. Эсерлуд. к1елиз, суьльбет ийиз.		
15	Россиядин игитриз. Сажидин Саидгьасанов.	1	28.04	Хендеда, герс женг, магьал.		Ширдин	Ктаб, шикилар.	Чин 116-117. Эсерлуд.		

	Гьуьлуькай эхириьмки к1вал хьайи...		Ватанэгьли, пешекар , ажугьл яракь.	расказ эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	ч1ал гуьзетун.	Ктаб, пикиглар.	к1елиз, куплет хуралай.
	Сагьрай уьлкве. Хкем Жамалдин.		Гел аламай ивийрин, гьуьлгьт.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	шиирдин ч1ал гуьзетун.	ктаб.	Чин 120. Эсерлуд. к1елиз, суьгьбет ийиз.
16	Гатфарин гуьзел гьавадиз Ст1ал Мусаиб.	1	Дава, ч1игьт ч1игьт.	Шиирар эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	Шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, пикиглар.	Чин 131-132. Ма куплет хуралай чириз.
	Асеф Мегьман. Чубарук.		Кьар, масан я.	Шиир эсерлудаказ к1елун ва адан мана-метлеб ачуххарун.	шиирдин ч1ал гуьзетун.	Ктаб, пикиглар.	Чин 134 Суалриз жавабар.
17	Проверка техники чтения.	1					